

Μακεδονικά

Τόμ. 2

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

1941-1952

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1953

Σιατιστινά

Γιάννης Αργ. Τόζης

doi: [10.12681/makedonika.9258](https://doi.org/10.12681/makedonika.9258)

Copyright © 2016, Γιάννης Αργ. Τόζης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τόζης Γ. Α. (2017). Σιατιστινά. *Μακεδονικά*, 2, 311–331. <https://doi.org/10.12681/makedonika.9258>

ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ

1

Όνομα και κτίσις τῆς πόλεως.

Ὁ ἀναγινώσκων τὴν πρὸ εἰκοσαετίας ἐκδοθεῖσαν «Ἱστορίαν τῆς Σιατίστης» ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Ἀποστόλου¹ εὐλόγως θὰ ἀπορήσῃ διὰ τὴν εὐκολίαν, μὲ τὴν ὁποίαν οὗτος ἀπέρριψε τὴν ἐκ τοῦ κουτσοβλαχικοῦ siate (=δίψα)² ἔτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος καὶ ἀντ' αὐτῆς ἐδέχθη τὴν «ἐκ τοῦ θέματος σέτσι τοῦ Σλαυϊκοῦ ὀνόματος σέτσιαμ=χωρίζω, κόπτω, διαιρῶ καὶ τῆς τοπικῆς καταλήξεως —ισια=Σέτσιστα=πόλις χωρισμένη ὅπως ὄντως εἶναι—Γεράνεια—Χώρα»³ προσθέτων ὅτι τὴν δευτέραν ταύτην ἔτυμολογίαν θεωρεῖ «ἠρθοτέραν καὶ μὲ κάποιαν ἱστορικὴν βάσιν». Ἐξηγῶν δὲ τὴν γνώμην αὐτοῦ προσθέτει: «Ἄλλως τε καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις καὶ τοπωνυμιαὶ τῆς Μακεδονίας φέρουσι Σλαυϊκὴν ὀνομασίαν, διότι ἡ μεγάλη αὕτη ἑλληνικὴ χώρα λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεως περισσότερον πάσης ἄλλης ὑπέστη τὰς ἐπιδρομὰς καὶ ἐγκαταστάσεις τῶν βαρβάρων φύλων καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ἐπίδρασιν. Ταῦτα δὲ εἶναι τὰ μόνα ἴχνη τοῦ κατακλύσαντος τὴν Ἑλλάδα Σλαυϊσμοῦ: ὀνόματά τινα τοποθεσιῶν, ἐρείπια, πικραὶ ἀναμνήσεις καὶ ὑποθέσεις δραμάτων». Κατὰ ταῦτα ὁ Ἀποστόλου θεωρεῖ τὴν ἐκ τῆς σλαυϊκῆς ἔτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος Σιατίστηα ὡς πιθανωτέραν καὶ ἔχουσαν ἱστορικὴν βάσιν, διότι σχετίζει αὐτὴν πρὸς τὸ μέγα καὶ πολύπλοκον ζήτημα τῆς ἐγκαταστάσεως σλαυϊκῶν φύλων ἐν Ἑλλάδι καὶ τῶν ἀπαντώντων εἰς ὄρεινὰς κυρίως περιοχὰς σλαυϊκῆς προελεύσεως τοπωνυμίων. Δὲν ἔλαβεν ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ ζήτημα τῶν σλαυϊκῶν ἐν Ἑλλάδι ἐγκαταστάσεων εἶναι εἰσέτι ἐπίμαχον καὶ ὅτι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι ἀρκετὰ ἐκ τῶν βαρβαρικῶν φύλων, τῶν

¹ Ἰ. Ἀποστόλου, Ἡ ἱστορία τῆς Σιατίστης. Ἐν Ἀθήναις 1929. Βιβλιοκρισίας βλ. Byz. -neugr. Jbb. 1930 σ. 520 ὑπὸ Ν. Βλάχου. Ἐφημερὶς «Καστορία» (φύλλ. 17ης Αὐγούστου 1930 σ. 3) ὑπὸ «Προμηθέως». Ἀναγραφὴ: Ἐπετ. Ἐταιρ. βυζ. σπουδῶν τ. Ζ' (1930) σ. 419. Μακεδονικὰ τ. Α' (1940) σ. 603.

² Ἡ λ. ἐκ τοῦ λατ. sitis (=δίψα), ὅθεν καὶ τὰ ἰταλ. sete (=δίψα) καὶ siti-bonno (=διψαλέος).

³ Ἐνθ' ἀν. σ. 13. Παλαιότερον ὁ Ἀλέξιος Πάλλης ἐν Πανδῶρῳ τόμ. 9 (1858) σ. 178—9 ἐθεώρησε τὸ ὄνομα τῆς Σιατίστης ὡς σλαυϊκόν.

ἀναφερομένων ὑπὸ τῶν συναξαριστῶν ὡς σλαυϊκῶν, εἶναι πιθανῶς κουτσοβλαχικά, ἀνάμεικτα ἴσως μετὰ σλαυϊκῶν ἢ ὑποστάντα τὴν σλαυϊκὴν ἐπίδρασιν, καὶ ὅτι δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ὅλα τὰ τοπωνύμια, τὰ φέροντα σλαυϊκὴν μορφήν, ἐδόθησαν ὑπὸ Σλαύων, διότι εἶναι ἐνδεχόμενον φορεῖς αὐτῶν νὰ ἦσαν καὶ Κουτσόβλαχοι καὶ Ἄλβανοί, ὑποστάντες ἤδη βορειότερον τὴν ἐπίδρασιν τῶν Σλαύων.¹

Ἀντιθέτως πρὸς τὸν Ἀποστόλου ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου Σιατίστης Ἀθανάσιος Κανατσούλης εἰς μικρὰν αὐτοῦ διατριβὴν δέχεται ὅτι: «Τῆς Σιατίστης τὸ πρῶτον μέρος Σιάτι εἶναι Λατινικὸν ἢ Κουτσοβλαχικὸν σημαῖνον δίψαν, τόπον ἀνυδρον ἢ μέρος ὄχυρον Τουρκιστί.» Εἰς τὰ ἀρχαιότερα βιβλία τῆς πρώτης ἀπογραφῆς τῶν Τούρκων ἢ Σιάτιστα ὠνομάζετο Ἀρμούτ-κιοϊ ὡς τόπος γεμάτος ἀπὸ ἀρμουτιές = ἀχλαδιές». Μὴ γνωρίζων τὴν πηγὴν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἠρύσθη ὁ ἀείμνηστος Κανατσούλης τὴν περὶ τῆς ὀνομασίας Ἀρμούτ-κιοϊ πληροφορίαν, δὲν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ κρίνω ποῖος ἐκ τῶν δύο ἔχει ἄδικον, τοῦ ἀειμνήστου Ἀποστόλου θεωροῦντος τοῦτο ἀνακριβές. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ παράδοσις αὕτη διτηρήθη καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, πολλῶν Σιατιστέων ἀστευνομένων κάποτε καὶ χαρακτηριζόντων ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους ὡς «Ἀρμούτκιοῖδες». Ὑποθέτω ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ παρατσουκλίου, ὡς ἐκ τῆς ἀφθονίας τοῦ δένδρου τούτου εἰς τὰ μέρη τῆς Σιατίστης, ὅπως κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ἢ Σιάτιστα ὡς ἐκ τοῦ πλούτου, τὸν ὁποῖον ἐφημίζετο ὅτι εἶχεν, ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ τῶν περιοίκων ὡς «Φλωροχώρι». Πάντως μνεῖα τοιούτων ὀπωροφόρων δένδρων, λειψάνων τῆς πάλαι ποτὲ ἀφθονίας αὐτῶν, γίνεται καὶ εἰς συγγράμματα ξένων περιηγητῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς πόλεως ὁ Ἀποστόλου πιστεύει ὅτι ἡ κτίσις αὐτῆς ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ὀφείλεται δὲ εἰς τὴν ἐγκατάστασιν πολυαρίθμων Κονιάρων, δηλ. Τούρκων ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Ἰκονίου, ὑπὸ τοῦ Μουράτ τοῦ Α' εἰς τὰς πεδινὰς περιοχὰς, ἕνεκα τῆς ὁποίας οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποσυρθῶσιν εἰς τὴν ὄρεινὴν καὶ ὄχυρὰν τοποθεσίαν, ὅπου σήμερον κεῖται ἡ πόλις.¹ Δὲν ἀναφέρει

¹ Περὶ τούτων πρβλ. Στ. Π. Κυριακίδου, Θεσσαλονίκια μελετήματα. Θεσσαλονίκη, 1939, σ. 38 κ.ε. Ὡς πρὸς τὰ σλαυογανῆ τοπωνύμια πρβλ. καὶ τὴν λίαν διδακτικὴν βιβλιοκρισίαν τοῦ βιβλίου τοῦ Max Vasmer, Die Slaven in Griechenland ὑπὸ τοῦ Δ. Α. Ζαχουθηνοῦ ἐν Νέα Ἐστία τ. 35 (1944) σ. 485—490, 536—542 ὑπὸ τὸν τίτλον: Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι καὶ αἱ σλαβικὰ τοπωνύμια.

² Προφανῶς ἐννοεῖ τὴν τουρκικὴν λέξιν σέτι, ἡ ὁποία δηλοῖ τὸν φράκτην, κατόπιν δὲ καὶ τὸ ὄχυρωμα.

³ Ἡμερολόγιον τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Κοζάνη 1934, σ. 158.

⁴ Ἰ. Ἀποστόλου, Ἐνθ' ἀν. σ. 10 κ.ε.

δμως ἂν τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ στηρίζονται εἰς τοπικὴν προφορικὴν ἢ γραπτὴν παράδοσιν ἢ εἶναι ἰδικαί του γινῶμαι καὶ συμπεράσματα.

Νομίζομεν ὅτι ἀντὶ τῶν ἀμφιβόλων ἐτυμολογιῶν καὶ τῶν ὑποθετικῶν κτίσεων πολὺ περισσότερον χρήσιμος διὰ τὴν πραγματικὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως θὰ ἦτο ἡ συγκέντρωσις τῶν ὑπαρχουσῶν περὶ αὐτῆς παλαιότερων πληροφοριῶν. Καὶ ὑπάρχουν τοιαῦται, αἱ ὁποῖαι ὅμως ἢ ἔμειναν ἄγνωστοι εἰς τὸν Ἀποστόλου ἢ ἀνεπαρκῶς ἐξεμεταλλεύθη οὗτος αὐτάς. Κατωτέρω παραθέτομεν χάριν τῶν φιλιστόρων Σιατιστέων πλήρεις τὰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας παρέχουν περὶ τῆς Σιατιστιῆς δυὸ ἐπιφανεῖς περιηγηταί, ὁ Ἄγγλος Γουλιέλμος Μαρτίνος Λῆκ καὶ ὁ Γάλλος Πουκαβίλλ.

WILLIAM MARTIN LEAKE

Κατὰ τὸ ἔτος 1905 ἡ Σιάτιστα ἐδέχθη τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ γνωστοῦ Ἀγγλοῦ στρατιωτικοῦ W. Martin Leake, τοῦ περιηγηθέντος μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν Βόρειον Ἑλλάδα. Ἡ ὁδός, τὴν ὁποίαν οὗτος ἠκολούθησεν, ἦτο ἡ ἄγουσα ἐκ Γρεβενῶν εἰς Σιάτισταν, ἡ ὁποία τὸν ὠδήγησεν εἰς ἓν χάνι παρὰ τὸ γνωστὸν ἐπὶ τοῦ Ἀλιάκμονος «Γεφῦρι τοῦ Πασᾶ». Τὰ περαιτέρω ἀφηγεῖται ὁ διαπρεπὴς Ἄγγλος ὡς ἑξῆς:¹

Περὶ τὴν 10.15 ὥραν ἀφήνομεν τὸ χάνι καὶ διαβαίνομεν τὸν ποταμὸν ἐν τέταρτον τοῦ μιλίου ἐπάνω ἀπὸ τὴν γέφυραν. Ἀφήνοντες ἀμέσως μετὰ ταῦτα πρὸς τὰ δεξιὰ μας τὴν πρὸς τὰ Βέντζια καὶ τὰ Σέρβια ἄγουσαν, ἀνερχόμεθα τὴν πλαγιὰν τοῦ ὄρους τῆς Σιατιστιῆς, ἔχοντες ὀλίγον πρὸς τὰ ἀριστερὰ μας τὸ τουρκικὸν χωρίον Γιάνκοβη.² Διὰ μέσου ἀνοίγματος μεταξὺ τοῦ ὄρους τῆς Σιατιστιῆς καὶ τοῦ Βουρίνου διακρίνεται τὸ ὄρος τῆς Βεροίας, τὸ ἀρχαῖον Βέρμιον. Ἀμέσως μετὰ ταῦτα εἰσερχόμεθα εἰς τὰ ἀμπέλια τῆς Σιατιστιῆς, ἀναρριχηθέντες δ' ἓνα ἀπόκρημον λόφον, ἀφικνούμεθα περὶ τὴν 11 45' εἰς τὴν κυρίαν συνοικίαν, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Χώρα.³ Κατόπιν ὀλίγης χρονοτριβῆς,⁴ μᾶς στέλλουν εἰς τὴν κάτω συνοικίαν, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Γεράνεια,⁵ διὰ τὴν μᾶς ὀδηγήσουν καὶ πάλιν εἰς τὴν Χώραν εἰς τὸ σπίτι τοῦ Κυρ Ν.⁶

¹ William Martin Leake, Travels in Northern Greece. London 1835, τόμ. Α' σελ. 305 314.

² Ἐπ' ἐσχάτων μετωνομάσθη Μεσοπόταμον. Τῶν αὐτόθι ἐγκατασταθέντων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας Ἑλλήνων προσφύγων εὐρόντων τὸ χωρίον τοῦτο ἀϊατάλληλον, ἢ ἕκτασις του περιῆλθεν εἰς τὴν Σιάτισταν. ³ Ἐν τῷ κειμένῳ ἑλληνιστί: ἡ Χώρα.

⁴ Καὶ ἐν σελ. 321 ὁ Λῆκ σημειώνει ὅτι τὰς ἰδίας συνήνησε δυσκολίας ἐξευρέσεως καταλύματος εἰς Μέτσοβον καὶ Καστορίαν, καίτοι πρὸς τὸν ἀρχοντα τῆς τελευταίας κ. Τ. Κ. εἶχε συστατικὴν ἐπιστολὴν ἐκ μέρους τοῦ Σιατιστέως Κυρ Ν.

⁵ Ἐν τῷ κειμένῳ ἑλληνιστί: γιεράνη.

⁶ Πρόκειται ἀσφαλῶς ἐνταῦθα περὶ τοῦ μετέπειτα προεστοῦ καὶ μεγάλου ἡρώος τῆς Σιατιστιῆς Γεωργίου Νιόπλιου. Γενάρχης τῆς οἰκογενείας ταύτης ὑπῆρξεν ὁ πολὺς

ἐνὸς ἐκ τῶν ἀρχόντων καὶ ἀνεπιού τοῦ μητροπολίτου Σιατιστής,¹ τοῦ ὁποίου ἡ συνήθης κατοικία εὐρίσκεται ἐνταῦθα,² ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος διατρίβει οὗτος εἰς τὴν Σέλιταν.³ Ὁ τίτλος του εἶναι Μητροπολίτης Σισαίου καὶ Σιατιστής,⁴ τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα κοινῶς προφέρεται Shtatsta.

Ζωσιμᾶς, χρηματίας ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος ἐπὶ δύο περιόδους καὶ ἐναλλάξ μητροπολίτης Σιατιστής ἐπὶ μίαν δλόκληρον ἑξηκονταετίαν (†1746). Τοῦ Ζωσιμᾶ τούτου, ἐγγάμου ὄντος πρότερον, ἀντάξιος υἱὸς ὑπῆρξεν ὁ Γεώργιος Ρούσης, ὅστις διετέλεσε κατὰ τὸ 1731 ἀντιπρόεδρος καὶ σίνδικος τοῦ ὀνομαστοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Παταβίου (βλ. *K. A. Μέτζιον, Μνημεῖα μακεδονικῆς ἱστορίας. Θεσσαλονίκη 1947, σελ. 256 σημ. 2*). Ἀντίγραφον τοῦ προσφωνητικοῦ λόγου κατὰ τὴν ἀνάρρησίν του μοῦ εἶχε στείλλει πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ γραμματεὺς τῆς κοινότητος Σιατιστής καὶ καλὸς μου φίλος κ. Ἀναστάσιος Μ. Σαμαρᾶς ἐκ τινος παλαιοῦ φυλλαδίου, σφριζομένου εἰσέτι ἐν Σιατιστῇ. Πανομοίωτον τῆς προμετωπίδος τοῦ φυλλαδίου τούτου περιελήφθη μετὰ ταῦτα εἰς *N. Π. Δελιαλῆ, Ἀναμνηστικὴ εἰκονογραφημένη ἔκδοσις Παύλου Χαρίση, Κοζάνη 1935 σελ. 33α'*. Τὸ κείμενον, ἀπηλλαγμένον τῶν συνήθων σολοικισμῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐδημοσιεύθη ἐπίσης ἐν τῷ μεταξύ ὑπὸ τοῦ κ. Γεωργ. Γκανούλη εἰς τὸ «Ἡμερολόγιον τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας» (Κοζάνη 1936, σελ. 49 - 55) ὧς ἐκ τῆς, πολυμαθείας τοῦ ἀνδρὸς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Πανεπιστήμιον ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν τὸν τίτλον τοῦ εὐγενοῦς nobilis, ἐκ παραφθορᾶς τοῦ ὁποίου προῆλθε τὸ ἐπίθετον ΝΙΟΠΑΙΟΣ, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἦσαν ἕκτοτε γνωστοὶ οἱ ἀπόγονοι τῆς περικλοῦς ταύτης οἰκογενείας. Υἱὸς τοῦ Γεωργίου Ρούση ὑπῆρξεν ὁ Ἰωάννης Νιόπλιος, περὶ τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν ἐξ ἐπιστολῆς τῆς συζύγου του πρὸς τὸν ἤδη μνημονευθέντα Κοζανίτην Ἰερέα καὶ λόγιον Χαρίσιον Μεγδάνην, ἀσκούντα ὡσαύτως ἐπιτυχῶς καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἱατροῦ, ὅτι ἦτο βαρέως ἀσθενὴς κατὰ τὸ 1811 (βλ. *Μακεδονικὰ τόμ. Α' σελ. 317*). Υἱὸς τοῦ Ἰωάννου τούτου ἦτο ὁ περὶ οὗ ἐνταῦθα ὁ λόγος Γεώργιος Νιόπλιος, ἰδιόχειρον ἐπιστολῆν τοῦ ὁποίου κατέχει ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (βλ. *Ἀντ. Σιγάλα, Ἀρχεῖα καὶ Βιβλιοθήκαι Δυτικῆς Μακεδονίας. Θεσσαλονίκη 1939, σελ. 176 ἀριθ. 83*).

¹ Ἄγνωστον ἂν ὁ περὶ οὗ ἐνταῦθα ὁ λόγος μητροπολίτης ἦτο θεῖος πρὸς πατρὸς ἢ πρὸς μητρὸς τοῦ Γεωργίου Νιόπλιου.

² Μαζί μὲ τὸ μητροπολιτικὸν μέγαρον τῆς Σιατιστής κατεστράφη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προσφάτου κατοχῆς ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν καὶ ὁ αὐτόθι ἀποκείμενος παλαιὸς κώδιξ τοῦ Ζωσιμᾶ. Ἐπ' ἐσχάτων ἐγένετο ἀνέγερσις νέου, ἔτι μεγαλοπρεπεστεροῦ μεγάρου, δαπάναις τῶν ἀπανταχοῦ Σιατιστέων καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐν Ἀμερικῇ διαβιούντων.

³ Περὶ τῆς ὠραίας ταύτης κομπολόεως ἔγραψεν αὐτοτελῆ μονογραφίαν ὁ κ. Φωτόπουλος, τὴν ὁποίαν δὲν εἶδον.

⁴ Ἐν ὑποσημειώσει ἑλληνιστί: τοῦ Σισαίου καὶ τῆς Σιατιστής, ἢ Σιατιστής. Πότε ἐγένετο ἡ μετάθεσις τῆς ἔδρας ἐκ Σισαίου εἰς Σιατίσαν δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Ἐκ διαφόρων ὁμῶς περιστατικῶν γνωρίζομεν ὅτι τῆς μεταθέσεως ταύτης προηγῆθη ἡ καταστροφὴ τῆς ὠραίας κομπολόεως καὶ ἡ θανάτωσις τοῦ μητροπολίτου αὐτῆς. Αἱ περὶ τοῦ τρόπου τοῦ θανάτου αὐτοῦ παραδόσεις εἶναι δύο. Ἡ μία τὸν θέλει κρεμασθέντα εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Μητροπόλεως, ἡ ἄλλη τὸν θέλει σφαγέντα ἔξωθεν τῆς πόλεως εἰς θέσιν τινά, γνωστὴν καὶ σήμερον ἀκόμη ὑπὸ τὸ ὄνομα «δεσπότης». Ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου Σιατιστής Ἀθ. Κανατσούλης (βλ. *Ἡμερολόγιον Δυτικῆς Μακεδονίας. Κοζάνη 1934, σελ. 157*) θέτει τὴν μετάθεσιν τῆς ἔδρας μεταξύ τῶν ἐτῶν 1510—1659. Ὁ Νικ. Ἀθανασιάδης ἐξ ἄλλου (βλ. *Ἡμερολ.*

Ἐπάγεται ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀχρίδος.¹

Ἡ πόλις, ἣτις ἔχει περὶ τὰ 500 σίτια, εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ στενῆς ἐπιφανείας μεταξὺ τῶν ἄνω καὶ κάτω κορυφῶν ἐνὸς ὑψηλοῦ καὶ ἀποκρήμνον ὄρους, ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὁποῦ ἀπλώνεται μεγάλη ἔκτασις ἀπὸ ἀμπέλια. Ἀπὸ τὸ προϊὸν αὐτὸ οἱ Σιατιστιεῖς κατασκευάζουν ἐν εἶδος κρασιοῦ ἐκ τῶν ἀρίστων τῆς Ρουμελίας,² τὸ ὁποῖον πωλεῖται εἰς εὐρείαν ἔκτασιν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, ἀλλὰ σπανίως ἀποστέλλεται εἰς τὴν Ἠπειρον λόγῳ τῶν δυσκολιῶν τῆς διαμετακομίσεως διὰ τῆς Πίνδου. Τὸ κρασί εἶναι τεσσάρων εἰδῶν· 1) Τὸ ἠλιασμένον³ ἢ ἡλιοστεγνωμένον, μῆγμα ἄσπρων καὶ κόκκινων σταφυλιῶν ἐκτιθεμένων ἐπὶ ὀκτῶ ἡμέρας εἰς τὸν ἥλιον ἢ καὶ ἐναποτιθεμένων εἰς σκεπασμένην συσκευὴν ἐπὶ ἑξ ἑβδομάδας, κατόπιν τῶν ὁποίων τὸ προϊὸν γίνεται ἄσπρο γλυκὸ κρασί δυνατῆς οὐσίας καὶ ὑψηλῆς γεύσεως. 2) Ἐνα ξηρὸ ἄσπρο κρασί. 3) Ἐνα ξηρὸ κόκκινον κρασί. 4) Τὸ ἀψιθινόν,⁴ ἢ κρασί ἀψιθίου, ὅπερ κατασκευάζεται ὡσαύτως καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ ὁποῖον ἠδύνηται ἀπὸ γένη ἀρτεμισίων, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦν ἀνάμεσα εἰς τὰ σταφύλια, ὅταν τὰ πατοῦν. Τὸ κρασί τοῦτο εἶναι γλυκὸν καὶ εὐγευστότατον, ἀλλ' ὄχι καὶ τὸ καλύτερον διὰ τὸ ἀψιθινόν. Οἱ Σιατιστιεῖς⁵ φυλάγουν τὸ κρασί των τρία, τέσσαρα, πέντε, κάποτε δὲ καὶ περισσότερα χρόνια. Ὁ κάθε μεγαλονοικοκύρης ἔχει ἓνα σταφυλοπατητήρι, ὑπάρχουν δὲ κατώγεια εἰς ὅλα τὰ μεγαλύτερα σίτια μὲ τὰ βαγένια καλαισθητικῶς ἀραδιασμένα, ὅπως καὶ εἰς τὴν πεπολιτισμένην Εὐρώπην. Τὸ ἀριστο κρασί παράγεται εἰς τὰ πετρῶδη μέρη. Ἐφέτος (1805) τὰ σταφύλια δὲν ἔφθασαν τὸ πλήρες μέγεθος των ἕνεκα τῆς ἀνομβρίας καὶ ὁ τρύγος ἀναμένεται καλὸς μὲν εἰς ποιότητα, ἀλλὰ μικρὸς εἰς ποσότητα. Ἀρκετὰ ἐξεπλάγην, ὅταν παρετήρησα σημεῖα ξηρασίας εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἀμπελιῶν,⁶ τοῦ κλίματος ὄντος πολὺ δια-

Δυτ. Μακεδονίος 1937, σελ. 104) τὴν παρακμὴν τῆς πόλεως καὶ τὸν διασκορπισμὸν τῶν κατοίκων αὐτῆς εἰς Σιάτισταν, Κοζάνην καὶ Βλάστην ἀνάγει εἰς τὸ 1550 καὶ ἐντεῦθεν. Ἄρα ἡ καταστροφὴ τῆς πόλεως θὰ ἐγένετο πρὸς ἐκδίκησιν διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς τουρκικῆς ἀρμάδος εἰς τὴν περίφημον ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου κατὰ τὸ ἔτος 1571, ὅποτε ἐπικολούθησαν τρομεραὶ σφαγαὶ ἐν Μακεδονίᾳ, τῶν θυμάτων ἀνελεθόντων εἰς 30.000 ψυχάς.

¹ Βλ. σχετικὰ ἔγγραφα μετὰ κριτικῶν σχολίων ὑπὸ Διον. Ζακυθηνοῦ εἰς Μακεδονικά Α' σελ. 429 ἔξ. Αὐτόθι καὶ πλουσία βιβλιογραφία.

² Ἡ λέξις προήλθεν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ Ρούμ· ἰλλί = χώρα τῶν Ἑλλήνων. Ἐπομένως ἀναφέρεται εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου καὶ ὄχι εἰς τὴν γνωστὴν Ρουμελίαν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.

³ Ἐν τῷ κειμένῳ ἑλληνιστί: ἡλιουμένον.

⁴ Ἡ λέξις ἑλληνιστί ἐν τῷ κειμένῳ.

⁵ Ἐν ὑποσημειώσει ἑλληνιστί: οἱ Σιατιστιῶνοι.

⁶ Ὁ ἐπάρατος περονόσπορος, ὅστις ἔκαμε περὶ τὸ 1927-8 θραῦσιν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἐπήνεγκε γενικὴν καταστροφὴν καὶ εἰς τὰ ἀμπέλια τῆς Σιατιστῆς.

φορετικοῦ εἰς τὴν Ἠπειρον. Τοῦτο ἀποδεικνύει τὴν μεγάλην διαφορὰν τῆς ἀτμοσφαιρας μεταξὺ τῶν ἐνθεν κἀκεῖθεν μερῶν τῆς Πίνδου.

Ἐκτὸς τοῦ οἴνου οἱ Σιατιστεῖς δύνανται νὰ καυχηθῶσι καὶ διὰ τὸ ἔξοχον πρόβειον κρέας, ἐπειδὴ τὰ πρόβατά των τρέφονται μὲ τὸ ἀπαλὸ χόρτο, πὸν παρᾶγει τὸ βουνό των, ὅπερ περιέχει ἀσβεστόλιθον, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τὴν ἀφθονίαν κνηγίου. Οἱ λαοὶ κατανοῦν κἀποτε ἐνοχλητικοί, ὄντες εἰς τόσον μεγάλην ἀφθονίαν, ὥστε, ὅταν ἡ χιὼν σκεπάξῃ τὰ ἀμπέλια, ὅπως συμβαίνει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας κατὰ τὸν χειμῶνα, κοινὴ εἶναι ἡ συνήθεια νὰ πηγαίνουν κνηγῶντας τους χωρὶς σκύλλους καὶ νὰ τοὺς φονεύουν μὲ ξυλάκια, καθὼς εἶναι ῥηστικοὶ καὶ ἀδύνατοι νὰ τρέξουν. Εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐποχῆς παρέχουν καλὸν κνηγιον, ὅπερ εἶναι κοινὴ διασκέδασις τῶν Σιατιστέων. Οὔτε ἐδῶ οὔτε εἰς κανὲν ἄλλο μέρος τῆς Ἑλλάδος εἶδα τοὺς ἀνθρώπους ἐξοικειωμένους μὲ τὸν τρόπον, πὸν φονεύομεν ἡμεῖς τὰς πέδικας κατὰ τὴν πτῆσιν. Πράγματι τὰ πτηνὰ αὐτά, γένους κοκκινοπόδων, εἶναι μεγαλύτερα καὶ ἀγριότερα ἀπὸ τὰ ἰδικά μας, πετοῦν δὲ καὶ μακρύτερον καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ τὰ σκοπεύουν. Κοινὴ εἶναι ἡ συνήθεια εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ τὰ συλλαμβάνουν μὲ παγίδας, ἀλλὰ σπανίως ἐμφανίζονται πρὸς πώλησιν εἰς τὴν ἀγορὰν. Ἡ ἀφθονία των εἶναι μεγαλύτερα εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἠπειρον ἀπὸ τὴν νότιον Ἑλλάδα.

Σχεδὸν ὅλαι αἱ οἰκογένειαι τῆς Σιατίστης ἔχουν ἀνὰ ἓν μέλος των διατρίβον ἢ ἐμπορευόμενον εἰς τὴν Ἰταλίαν,¹ τὴν Οὐγγαρίαν,² τὴν Αὐστρίαν³ ἢ ἄλλα μέρη τῆς Γερμανίας, ἐκ δὲ τῶν γεροντοτέρων ἐλάχιστοι εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι δὲν ἔζησαν δέκα ἢ δώδεκα χρόνια τῆς ζωῆς των εἰς μίαν ἐκ

Φύτευσις μερικῶν ἐξ αὐτῶν δι' ἀμερικανικῶν κλημάτων δὲν ἔσχε μέχρι σήμερον τὴν ἀναμενομένην ἀπόδοσιν.

¹ Βλ. ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὸ ἐμπόριον τῶν Σιατιστέων μετὰ τῆς Βενετίας κατὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα εἰς Κ. Δ. Μέρτζιο, ἐνθ' ἀν. σελ. 231 κέξ.

² Μὲ τὴν καθόλου δρᾶσιν τῶν Μακεδόνων ἐν Οὐγγαρίᾳ ἡσχολήθησαν ἐπ' ἐσχάτων καὶ ἐξέχοντες Οὐγγροὶ ἐπιστήμονες, προεξάρχοντος τοῦ Moravcsik, διευθυντοῦ τῶν «Οὐγγροελληνικῶν μελετῶν». Εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐκδόσεων τούτων ἐπιφανῆ κατέχει θέσιν μία μονογραφία περὶ τῆς πολυσχιδοῦς δράσεως διακεκριμένου Σιατιστέως, γραφεῖσα εἰς ἄπταιστον ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ Οὐγγρου ὑφηγητοῦ Ἀνδρέου Horvath, Ἡ ζωὴ καὶ τὰ ἔργα τοῦ Γεωργίου Ζαβίρα. Budapest 1937.

³ Περὶ τῆς δριμύσεως τῶν Μακεδόνων εἰς τὴν Αὐστρουογγαρίαν κτλ. διέλαβον καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων ἀρκετοί. Ἐκτὸς τῶν γραφέντων ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου, βλ. καὶ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ὁ ἐν Βιέννῃ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ ἡ Κοινότης τῶν Ἑλλήνων Ὀθωμανῶν ὑπηκόων. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1913, Νικολάου Π. Δελιαλάη, Ἀναμνηστικὴ εἰκονογραφημένη ἔκδοσις Παύλου Χαρίση. Κοζάνη 1935, Θεοδώρου Μ. Νάτσιννα, Οἱ Μακεδόνες πραγματευτάδες εἰς χώρας Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας. Θεσσαλονίκη 1939.

τῶν χωρῶν τούτων.¹ Ἡ γερμανικὴ γλῶσσα δμιλεῖται γενικῶς ὅσον σχεδὸν καὶ ἡ ἰταλική. Τὰ σπίτια εἶναι εὐπρεπῆ (εὐρύχωρα), καθαρά καὶ καλῶς ἐπιπλωμένα, ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι, οἱ πλέον περιεργοὶ εἰς τὰ τραπέζια των ἀπὸ ὄσους συνήγησα εἰς τὴν Ἑλλάδα.² Τοῦτο, ὅπως μὲ ἐπληροφόρησεν ὁ ἔμμισθος ἱατρὸς τοῦ μέρους, εἶναι ἡ μόνη πηγὴ ἀσθενείας· τόσον ὑγιεινὸς εἶναι ὁ ἀῆρ καὶ ἡ τοποθεσία. Πίνουν ὁμως, παρετήρησε, μᾶλλον πολὺν ἀπὸ τὸ ὠραῖον κρασί των, καὶ ὡς παράδειγμα ἀνέφερεν ὅτι εἰς ἓκ τῶν ἀσθενῶν του ἀποθνήσκει ἤδη ἐξ αἰτίας τραύματός ινος, τὸ ὁποῖον ἐπέστη καταπεσὸν ἐκ τοῦ ἵππου του κατόπιν τοιαύτης τρυφῆς. Ὁ ἱατρὸς οὗτος, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα εἶναι Paul Renaud, εἶναι υἱὸς ἐνὸς Γάλλου ἀκολουθῶν τοῦ Ἀγγλικοῦ Προξενείου ἐν Ζακύνθῳ.³ Ὁ ἀδελφός του εἶναι νῦν κομμισάριος τῆς νήσου ταύτης, τρίτος δὲ ἀδελφός του διετέλεσεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἀγγλίας εἰς τὰς Ἀνατολικὰς Ἰνδίας, ἀνελθὼν καὶ εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ πράκτορος ἐν Busra. Πάντα ταῦτα ἦσαν καθ' ὁλοκληρίαν ἄγνωστα εἰς αὐτόν, ἐπειδὴ γράφας πρὸ τινων ἐτῶν εἰς αὐτοὺς καὶ μὴ λαβὼν ἀπάντησιν, ἠγνόει τὴν τύχην αὐφερέτων.

Οἱ Σιατιστεῖς παραπονοῦνται δριμύτητα διὰ τὰς καταπιέσεις τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Λέγουν ὅτι, μὴ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὰς ληστείας, πὺν διαπραττεῖ εἰς βάρος τῶν ἐχόντων, ρίπτει εἰς τὰς φυλακὰς καὶ τοὺς μὴ ἔχοντας καὶ οὕτως ἐπιτυγχάνει κάποτε νὰ ἐκβιάζη τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν. Οἱ τακτικοὶ καὶ ἔκτακτοι φόροι ἀνέρχονται εἰς πεντακόσια πονγγία ἐτησίως,⁴ ἐπιτὸς τῶν 4000 γροσιῶν, πὺν προσφέρει εἰς δύο δόσεις, ἤτοι 2000 ἀνὰ ἐκάστην ἑξαμηνίαν, ὁ Μητροπολίτης εἰς τὸν Βεζίρην. Ἡ προᾶξις αὕτη ἐξακολουθεῖ ἐπὶ δλόκληρα δώδεκα ἐτη.⁵ Ὅπως οἱ Καλλαρυτιῶτες,⁶ οὕτω καὶ οἱ Σιατιστεῖς ἐξηναγκά-

¹ Πλὴν τῶν χωρῶν τούτων, πλείστοι ὅσοι Σιατιστεῖς ἐμπορευόντο κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας ἐν Κοζόνῃ, Καστοριά, Τυρνάβῳ, Λαρίσση, Ἰωαννίνοις, Θεσσαλονίκη, Σέρραις, Δράμᾳ, Καβάλλᾳ, Στενιμάχῳ, Φιλίππουπόλει, Ἀδριανουπόλει, Κωνσταντινουπόλει, Σόφιᾳ, Νύσση, Βελιγροδίῳ κλπ. Τοῦτο προκύπτει ἀλανθᾶτως ἐκ τοῦ παλαιοῦ κώδικος τῆς Μητροπόλεως Σιατίστης, ἀντίγραφον τοῦ ὁποῖου κατέχει ὁ κ. Μιχ. Ἀθ. Καλινδέρης (Σημειώματα ἱστορικὰ ἐκ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Πτολεμαῖς 1939 σελ. 9).

² Ὑπονοεῖται ἴσως κάποια κακὴ συνήθεια, ὅπως ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τρώγουσιν ἀπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μεγάλην πιατέλαν, ἣτις ἐξέλιπεν ἤδη πρὸ πολλοῦ.

³ Πότε καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας ἐγκατεστάθη εἰς Σιατίστην καὶ ἕως πότε παρέμεινεν αὐτόθι ὁ περὶ οὗ ἐνταῦθα ὁ λόγος Γάλλος ἐπιστήμων δὲν μᾶς εἶναι γνωστόν.

⁴ Δοθέντος ὅτι ἕκαστον πονγγί (=σακκοῦλα) περιεῖχε 500 ἄσπρα, ἔπεται ὅτι τὸ ποσόν, τὸ ὁποῖον ἐπλήρωσαν εἰς Σιατιστεῖς εἰς τὸν Ἀλῆ Πασᾶν, ἀνῆρχετο εἰς 250.000 ἄσπρα ἐτησίως.

⁵ Ἄρα ἡ καταβολὴ τῶν φόρων ἤρχισε κατὰ τὸ ἔτος 1793. Διὰ τὸ γίνῃ ὁμος τοῦτο, ἡ Σιατίστη ἐπρεπε νὰ εἶχε περιέλθει εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἐν ἡ δύο χρόνια ἐνωρίτερον.

⁶ Πρόκειται ἀσφαλῶς ἐνταῦθα περὶ τῶν κατοίκων τῆς ὁμωνύμου ἡπειρωτικῆς

οθησαν τελευταίως νὰ χορηγήσουν ἐργάτας καὶ ζῶα εἰς τὸ κάστρον τοῦ Σουλίου.¹ Ὁσάκις δ' Ἀλῆς περιοδεύει εἰς τὰ μέρη τῆς περιφερείας ταύτης, οὐδέποτε παραλείπει νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ μέρος τοῦτο. Οἱ ἄρχοντες συνήθως τὸν συναντοῦν εἰς τὴν πεδιάδα καὶ τοῦ προσφέρουν κἄτου εἴκοσι πουργιά,² παρακαλῶντας τον νὰ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν. Λαμβάνει τὰ δῶρα μὲ χαμόγελο, ὑπόσχεται διὰ δὲν θὰ φέρῃ τοὺς φίλους του εἰς δυσκολίαν, κατόπιν ἔρχεται πλησιέστερον, τοὺς πληροφοροεῖ διὰ ζωοτροφία δὲν ἤμποροῦν νὰ ἐπιτευχθοῦν εἰς τὴν πεδιάδα καὶ ἂν' οὐ λάβῃ τὰς προμηθείας μὲ τὴν ὑπόσχεσιν, διὰ δὲν θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν, καταλύει εἰς αὐτὴν ἐπὶ μίαν ἢ καὶ περισσοτέρας ἡμέρας μὲ δλόκληρον τὴν ἀκολουθίαν του καὶ δὲν ἀπομακρύνεται, μέχρις οἷον λάβῃ καὶ νέον φιλοδώρημα. Κατὰ τὰς περιουσίας του ταύτας περιμένει κἄτι ἀπὸ κάθε χωρίον, δέχεται δὲ ἀκόμη καὶ τὰς μικροτάτας ἀτομικὰς προσφορὰς. Τὸ ὄραϊον τοῦτο παράδειγμα δὲν παραλείπουν νὰ ἀκολουθήσουν καὶ οἱ υἱοὶ του, ὁσάκις ταξιδεύουν καὶ αὐτοί. Ἐπειδὴ δὲν τολμᾷ νὰ ἀσκήσῃ τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν καταπιέσεων εἰς τὴν Ἀλβανίαν, αἱ ἀνατολικῶς τοῦ Πίνδου περιφέρειαι ὑποφέρουν περισσότερον. Οὔτε λοιμός, ἀλλ' οὔτε καὶ λιμὸς τρομάζει τοὺς πτωχοὺς ἐντοπίους τόσον, ὅσον ἢ ἄφιξις μικρῶν τεμαχίων ἐξ ἀκατεργάστου χάρτου κακογραμμένων μὲ ἑλληνικὸς χαρακτῆρας καὶ ἐσφραγισμένων μὲ τὴν γνωστὴν μικρὰν σφραγίδα, ἣ ὁποία κάμνει τὴν Ἑπειρον, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν νὰ τρέμουν. Ἐνίοτε τὰ ἔγγραφα ταῦτα περιέχουν

κωμπολέως καὶ ὄχι περὶ τῶν λεγομένων ἐπὶ Τουρκίας Καϊλαριῶν (νῦν Πτολεμαΐδος) τῆς Μακεδονίας.

¹ Τοῦτο δίδει κἄποιαν ὑπόστασιν εἰς τὴν παράδοσιν περὶ μετοικεσίας Σουλιωτῶν εἰς Σιάτισταν. Τὴν παράδοσιν ταύτην ἐνίσχυσεν ἔτι περαιτέρω ὁ ἀείμνηστος Ἀποστόλου (ἐνθ' ἂν. σελ. 12—13) διὰ τῆς προσαγωγῆς προσθέτων τινῶν στοιχείων. Τὸ λεγόμενον ὅμως ὑπ' αὐτοῦ, ὅτι «ἡ οἰκογένεια Σαμαρᾶ διατηρεῖ ἀκόμη 7 αὐτογράφους ἐπιστολὰς ἐπισήμων ὀπλαρχηγῶν Σουλιωτῶν, ἐν αἷς καὶ μίαν τοῦ Μάρ. Μπότσαρη πρὸς τὴν οἰκογένειαν ταύτην», ἐν μέρει μόνον εἶναι ἀληθές. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται (4 τὸν ἀριθμὸν καὶ ὄχι 7) ἐκάησαν κατὰ τὸ ἔτος 1923 μαζὶ μὲ τὸ σπῆτι τῆς οἰκογενείας Μάρκου Σαμαρᾶ, ἣ ὁποία πράγματι κατάγεται ἐκ Σουλίου καὶ τῆς ὁποίας γόνος εἶναι ὁ γραμματεὺς τῆς κοινότητος Σιατίστης Ἀναστάσιος Μ. Σαμαρᾶς. Ἀπὸ προσεκοκῶν ἐξέτασιν τῶν ἐπιστολῶν τούτων, τὰς ὁποίας ἀνεύρομεν κατὰ τὰς ἱστορικὰς ἐρεῦνας καὶ μελέτας μας εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ὀνομαστοῦ ἀμερικανικοῦ Πανεπιστημίου Χάρβαρντ δημοσιευμένας εἰς τὸν Νέον Ἑλληνομνήμονα τοῦ 1916 κατὰ πιστὴν ἀντιγραφὴν ὑπὸ τοῦ διακεκριμένου Σιατιστεύου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ διευθυντοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου Γεωργίου Ἀν. Μέγα προκύπτει ὅτι ὁ ἀείμνηστος Ἀποστόλου οὔτε κἂν ἰδέαν εἶχε τοῦ περιεχομένου αὐτῶν. Ἄπασαι ἀναφέρονται εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ Νότι (καὶ οὐχὶ τοῦ Μάρκου) Μπότσαρη ὡς ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν καὶ κατόπιν ὡς ἀρχηγοῦ τῆς ἠρωϊκῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου. Προσθέτω ὅτι περὶ μετοικεσίας Σουλιωτῶν εἰς Σιάτισταν ἐδημοσίευσεν σὺντόμον διατριβὴν ὁ Κ. Γούναρης εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, Ἀθῆναι 1908.

² Δηλ. 10.000 ἄσπρα.

αίτησιν ἀποστολῆς μερικῶν πουγγίων λόγῳ προσκαίρου χρηματικῆς ἀνάγκης μὲ τὴν ὑπόδειξιν νὰ τὰ περῶσιν εἰς τὸν λογαριασμόν του, ἀλλ' οὐδέποτε εἶναι γνωστὴν νὰ ἔχη ἐπιτρέψη τὴν ἀφαίρεσιν τῶν δανείων τούτων ἀπὸ τοὺς ἐτησίους φόρους

Ὁμολογεῖται ὅτι ἐνίοτε αὐτοὶ οὗτοι οἱ Ἕλληνες δίδουν εἰς αὐτὸν τὴν πρόφασιν διὰ τοὺς ἐκβιασμούς του, ἔχοντες τὴν ἀνοησίαν νὰ παραπέμπουν εἰς αὐτὸν τὰς φιλονικίας των. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας, ἀφ' οὗ εἰσπράξῃ ἀδίκως καὶ ἀπὸ ἀμφοτέρους τοὺς ἀντιδίκους, καταλήγει συνήθως εἰς τὴν ἀποστολὴν τῆς ἀποφάσεώς του διὰ τινος ἐμπίστου δηροῦτου, ὅστις, ἀφ' οὗ ὑπηρέτησεν αὐτὸν ἐπὶ ἀρκετὰ ἔτη ἄνευ μισθοῦ, ἀνταμείβεται ἐν τέλει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς βάρος ἄλλων. Δὲν παρήλθε πολὺς καιρὸς, ἀφ' οὗ τοῦ πλοῦτη ἐνὸς μεγαλοτέλιγκα, γαμβροῦ τοῦ Κυρ Ν., διήγειραν τὴν φιλοχρηματίαν τοῦ Πασᾶ, ὁπότε καὶ ἐρρίφθη οὗτος εἰς τὴν φυλακὴν, μέχρις οὗτοῦ ἐπλήρωσε τριάκοντα πουγγία.¹ Ἄλλὰ καὶ τότε ὑπεχρεώθη νὰ πηγαίῃ τὰ κοπάδια του πρὸς βοσκὴν εἰς ὠρισμένα βοσκοτόπια τοῦ Βεζίρη, οὐχὶ μακρὰν τῆς Σιατιστιῆς,² ἐνθα ἡ Α. Ὑψηλότης ἔβαλε ληστὰς νὰ τοῦ κλέψουν 2 000 πρόβια. Συνήθης τρόπος ἀπογυμνώσεως ἐνὸς πλουσίου εἶναι νὰ τὸν καλέσῃ εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ νὰ τὸν ῥίψῃ εἰς τὴν φυλακὴν μὲ κάποιαν ψευτοκατηγορίαν. Ἄλλος τρόπος ν' ἀποφύγῃ κανεὶς τὴν πρόσκλησιν αὐτὴν δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς τῆς φυγῆς, ἡ ὁποία ὅμως εἶναι ἐκτάκτως δυσχερὴς διὰ μίαν οἰκογένειαν, ἐφ' ὅσον ὁ Ἄλῆς συνήθως φροντίζει νὰ ἐπιτηρῇ αὐστηρῶς τὰς κινήσεις ὄλων τῶν συγγενῶν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εἶναι κάτοχοι περιουσίας. Πολυάριθμοι μεταναστεύσεις ἔλαβον ἐν τούτοις χώραν ἕνεκα τῆς τελευταίας ἐξαπλώσεως τῆς δυνάμεως τοῦ Ἄλῆ, πολλοὶ δὲ ἔμποροι τῆς Μοσχοπόλεως, Κορυτοῦς, Καστορίας, Σελίτσης, Κοζάνης καὶ Σερβίων, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσουν τὸ ἐμπόριόν των ὅπως πρότερον διὰ τῶν ἀνταποκριτῶν ἢ συγγενῶν των εἰς Γερμανίαν καὶ ἄλλα μέρη τῆς Εὐρώπης, ἀπεσύρθησαν καὶ οἱ ἴδιοι εἰς τὰς χώρας ταύτας, ἄλλοι πάλιν μετώκησαν εἰς ἄλλα μέρη τῆς Τουρκίας.³ Οἱ Ὀσμαν-

¹ Δηλ. 15.000 ἄσπρα. Κεῖμα ποῦ ὁ Λῆκ δὲν μνημονεύει τὸ ὄνομά του.

² Ὑπονοεῖται ἐνταῦθα ἡ λεγομένη Τσερβένα, τὴν ὁποίαν οἱ γείτονες Τοῦρκοι (Κονιάροι) πολλάκις ἐδοκίμασαν νὰ οικειοποιηθοῦν. Ὅλοι αἱ προσπάθειαι των ἀπέβησαν ἐπὶ ματαίῳ, διότι οἱ Σιατιστιεῖς παρουσίασαν εἰς τὰ τουρκικὰ δικαστήρια ἐγγράφους ἀποδείξεις, ὅτι ἡ ἔκτασις ἐκείνη εἶχεν ὑπεξαίρεθῆ ἀπὸ τῆς Σιατιστιῆς ὑπὸ τοῦ Ἄλῆ Πασᾶ.

³ Μέχρι ποίου σημείου εἶχε φθάσει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ ἐκπατρισμός τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας φαίνεται ἐκ τῆς ἀκολουθούσης περικοπῆς, τὴν ὁποίαν μεταφέρω ἐνταῦθα ἐπὶ λέξει ἐκ τοῦ περὶ τῆς περιλαλήτου μικροσιατικῆς πόλεως Περγάμου ἐκδοθέντος κατὰ τὸ 1929 ἔργου ὑπὸ τῆς ἐν Μυτιλήνῃ «Κοινότητος Περγάμου» ἐπιμελεῖα Γεωργίου Κ. Χονδρονίκη καὶ Ἀριστ. Θηβαίου (σελ. 94). «Τὸ 1817 νέα πολυπληθὴς ἀποικία Μακεδόνων φεύγουσα τὰς διαφόρους καταπίσεις καὶ

λῆδες τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας, τρέμοντες τὸν 'Αλῆ πασᾶν τόσοσιν ὅσον καὶ οἱ 'Ἕλληνες,' ἀισθάνονται σφοδρότατον μῖσος ἐναντίον του, ὄπερ ἀναφλέγει τὸ συναίσθημα τῆς στρατιωτικῆς κατωτερότητος. Οἱ 'Ἕλληνες ἐξ ἄλλου τῶν χωρῶν τούτων εἶναι ἐτοιμοὶ νὰ ὁμολογήσουν ὅτι

τὰς βαρσας φορολογίας τοῦ ἐκεῖ τοπάρχου ἔφθασε διὰ Κυθωνιῶν εἰς Πέργαμον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν νεαροῦ νινος Μακεδόνοσ, εὐγενοῦσ μορφῆσ καὶ ἀξιοπρεποῦσ ἐξωτερικοῦ, ὡσ γράφει ὁ *Didot*, ὅστισ τότε παρέμεινε ἐν Κυθωνίαισ. 'Ἐπεισκέφθηγ, γράφει ὁ *Didot*, μετὰ τοῦ Θεοφίλου (πρόκειται περὶ τοῦ Θεοφίλου Καίτη) τοὺσ δυστυχεῖσ τούτοσ ἐξοριστοσ, ἐρριμμένουσ ἐπὶ νέου ἐδάφουσ. 'Ἐπωδύροντο ἀναμιμνησκόμεινο τὰς ἐγκαταλειφθεῖσασ κατοικίεσ των καὶ ἠκούσασμεν τότε τὸν νεαρὸν ἀρχηγὸν παρηγοροῦντα τὰσ θρηνωδοῦσασ γυναῖκασ καὶ τὰ παιδιὰ καὶ λέγοντα: 'τί κλαίτε; ἐδῶ θὰ ἀποθάνωμεν' ἐδῶ ἡ πατρίσ' καὶ ἐδεικνυε τὰ ὄρη τῆσ Πέργαμου, ἔνθα ἤλιζον νὰ εὗρον ἀουλον. Αἱ γυναῖκασ καὶ τὰ παιδιὰ διετέλου ἐν ἀξιοθρηνήτω καταστάσει καὶ πανταχόθεν ἠκούοντο θρηνοί. Τὴν νύκτα διήλθον εἰσ τὰσ ὁδοὺσ τῆσ πόλεωσ καὶ τὸ πρῶτ ἐξηκολούθησαν τὸν δρόμον των διὰ τὴν Πέργαμον. 'Ὁ νεανίασ οὗτοσ, κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ *Didot*, ἀπεστάλη μετὰ δυνάμεισ ἐπὶ Πασᾶ νινουσ τῆσ Μακεδονίασ, εἰσ τὴν ὑπερσείαν τοῦ ὀποίου διετέλει, εἰσ τὸ Χωρίον του διὰ νὰ ἐξαγαγκᾶσθ διὰ τῆσ ῥάβδου καὶ τοῦ θανάτου τοὺσ συμπολίτασ του νὰ πληρώσωσιν τοὺσ καθυστεροῦμενοσ φόρουσ. 'Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἦτο δυνατόν τοῦτο διότι ἔπασχον οἰκονομικῶσ, συναθροίξει τοὺσ συμπολίτασ του καὶ τοὺσ λέγει: 'Διατὶ ἐπὶ πλέον νὰ μείνωμεν εἰσ τὸν βάρβαρον τοῦτον τόπον; 'Ἄσ φύγωμεν' θὰ βαδίσω ἐπὶ κεφαλῆσ σασ' ὡσ ὑπάγωμεν πλησίον τοῦ Καραιοσμάνογλου' πιθανὸν εἰσ εὐτυχεστέρασ ἡμέρασ νὰ ἐπανίδωμεν τὰσ ἐστίασ μασ. 'Ἀνεχώρησαν ὄλοι καὶ ἔφθασαν ἐπὶ τριῶν μεγάλων πλοίων εἰσ Κυθωνίασ καὶ ἐκεῖθεν εἰσ Πέργαμον (Κυθωνιακαὶ Μελέται 'Ι. 'Ἀποστολάκη 1914 σελ. 84). 'Ὁ *Didot*, ἐν τῇ περιγραφῇ του ταῦτη, δὲν μᾶσ δίδει οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχηγοῦ, οὔτε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποίκων τούτων, οὔτε ἐὰν ὄλοι ἐξεκίνησαν διὰ τὴν Πέργαμον ἢ παρέμειναν καὶ ἐν Κυθωνίαισ».

Μνειάν τῆσ περὶ ἧσ ἀνωτέρω ὁ λόγοσ μετοικίησασ τῶν Μακεδόνων εἰσ τὴν Μικρὰν 'Ἀσίαν ποιεῖται καὶ ὁ Παντελῆσ Μ. Κοιτογιάννησ (Οἱ 'Ἕλληνεσ κατὰ τὸν πρῶτον ἐπὶ Αἰκατερίνησ Β' Ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον. 'Ἐν 'Αθήναισ 1903 σ. 339 σημ. 1) παραπέμπων εἰσ *H. Didot Notes d' un Voyage* σελ. 377, τὸ ὀποῖον ἐγὼ δὲν εἶδα. Κατὰ τὸν Π. Στ. 'Αραβαντινὸν ('Ἱστορία τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ. 'Ἐν 'Αθήναισ 1895 σελ. 267) τὸ κρᾶτοσ τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ ἐξετείνετο περὶ τὸ 1819 ἐφ' ὄλεκλήρου τῆσ Νοτιοδυτικῆσ Μακεδονίασ, περιλαμβανομένησ τῆσ Βεροίασ, 'Ἐδέσσησ καὶ Φλωρίνησ. Περὶ τῶν ἐπικῶν ἀγώνων τῶν Ναουσαίων ἐναντίον τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ βλ. *Εὐστυαθίου 'Ι. Στουγιαννάκη*, 'Ἱστορία τῆσ πόλεωσ Ναούσησ. 'Ἐν 'Ἐδέσση 1921, σελ. 72—115.

'Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται διατὶ κατὰ τὴν ἀτυχήσασαν ἐπανάστασιν τοῦ Βλαχάβα (1808) εἰχον συναρσασθῆ τόσοσιν στενά 'Ἕλληνεσ καὶ Τοῦρκοι, ἀκόμη δὲ καὶ ἀρκετοὶ 'Ἀλβανοί, μένεα πνέοντεσ κατὰ τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ. Κατὰ τὸν Γ. Δ. Κορομηλιᾶν (βλ. Μεγάλη 'Ἐλληνικὴ 'Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. 12, σελ. 2 στήλη β') ὁ ἐκ Τρικάλων (;) καταγόμενοσ ὀνομαστοὺσ κλέφτησ Ζάχοσ, ὁ ὀποῖοσ εἰχε βοηθήσει τοὺσ 'Ἀμπελακιώτασ ἐναντίον τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ, «ἐφρονεῦθη ἐν Σιατιστῇ τῷ 1812, μετὰ ἡρωϊκὴν μάχηγ, εἰσ τὴν ὀποίαν ἔπεσαν καὶ ἄλλοι τέσσαρασ σὺντροφοὶ του». Τοῦτο ἀσφαλῶσ θὰ εἰχε δώσει τὴν ἐπιδιωκομένην ἀφορμὴν εἰσ τὸν 'Αλῆ Πασᾶν πρὸσ νέουσ κωποτιέσεισ ἐναντίον τῶν Σιατιστέων καὶ ἄλλασ δημεῖσεισ περιουσιῶν.

τώρα είναι πλέον ασφαλείς από τὰς παρανόμους διαρπαγὰς καὶ ληστείας τῶν Ἀλβανῶν ἢ πρὸ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς δυνάμεως τοῦ Ἀλῆ εἰς τὰ διαμερίσματα ταῦτα.¹ Εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐλαχίστη ὑπῆρχεν ἀσφάλεια εἰς τὴν ὑπαιθρον, ἡ Σιάτιστα, μετὰξὺ ἄλλων πόλεων, εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀντισταθῆ εἰς τὰς ὀργανωμένας ἐπιθέσεις Ἀλβανῶν πλιατσικολόγων, ἐπιτιθεμένων μετὰ μεγάλης δυνάμεως.² Τὰ σπίτια ὡς ἐκ τούτου τῆς πόλεως ἰδρῦθησαν μὲ τὴν προοπτικὴν ἀμύνης τόσον, ὅσον καὶ ἀνέσεως. Τὸ καθένα ἔχει τὸν μικρὸν κήπον του, ὅστις ἐλλείπει ἐπαρκοῦς ὕδατος³ δὲν δύναται ν' ἀποδώσῃ εἰμὴ ὀλίγα μόνον λαχανικὰ τὴν ἀνοιξιν καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ καλοκαιριοῦ.

Σήμερον τὸ ἀπόγευμα (5 Σεπτεμβρίου 1805¹ ἐν συνοδείᾳ τοῦ Κυρ Ν. καὶ τοῦ κ. Renaud ἐπισκέπτομαι τὸ Μπογάζι ἢ Κλεισοῦραν τῆς Σιατίστης, ἐν ἀξιοσημείωτον στενόν, τὸ ὁποῖον ὀδηγεῖ ἀπὸ τὴν ἀνοικτὴν χώραν τοῦ Ἀλιάκμονος πρὸς τὴν πεδιάδα τοῦ Σαριγκιολιοῦ. Τὸ τελευταῖον ὄνομα εἶναι λέξις τουρκικὴ, σημαίνουσα κιστρινὴ λίμνη. Τὸ ὅτι οἱ Ἕλληνες συνηθίζουσι νὰ μεταχειρίζωνται τὴν λέξιν ταύτην ἀντὶ τοῦ ἰδικοῦ των συνωνύμου λίμνη κιστρινή,⁴ δεικνύει ὅτι ἐνταῦθα πλησιάζομεν τὸ ὄριον τῆς γενικῆς χρήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης⁵ Τὸ Σαριγκιολι καταλαμβάνει μεγάλην ἔκτασιν

¹ Τοῦτο βεβαίως προσδίδει κάποιαν ἠθικὴν βάσιν εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Δημητρίου Ζώτου, Ἡ δικαιοσύνη εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ἀθήναι [1938, μολοῦντι ὁ ὑπερβάλλων ζήλος παρέσυρε τὸν συγγραφέα εἰς τὴν ἀντίθετον ἀκρότητα.

² Τὴν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν τῶν Σιατιστέων ἀπὸ θανάτου ἢ λαϊκῆ Μούσα δι' ἐμνευσμένων τραγουδιῶν, ἐν τῶν ὁποίων τραγουδεῖται καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς τὸν «τραπὸν χορὸν» μετ' ἐξαιρετικῆς συγκινήσεως. Τοῦτο ἐδημοσίευσεν ὁ ἀείμνηστος Ἀποστόλου (Ἱστορία τῆς Σιατίστης σελ. 29-30), παραλαβὸν ἐκ τῆς βραβεύσεως συλλογῆς τοῦ ἀείμνηστου Σιατιστέως καθηγητοῦ γυμνασίου Ἀθηνῶν καὶ συγγραφέως ἱστορικῶν διδακτικῶν βιβλίων Ἀναστασίου Λαζάρου. Ἄλλη παραλλαγή τοῦ ᾄσματος τούτου ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ Μακεδονικά Α' σελ. 271 β. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἐπιτυχὴ ἀπόκρουσιν μιᾶς τοιαύτης ἐπιθέσεως διεκρίθη καὶ μία ἡρωῖς, ὀνόματι Βάγια, μνημονουμένη ἐν τῷ ᾄσματι τούτῳ.

³ Ἐντεῦθεν δικαιολογεῖται ἡ ἐκ τοῦ κουτσοβλαχικοῦ siate (=δίψα) παραγωγή τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως.

⁴ Αἱ δύο τελευταῖαι λέξεις ἑλληνιστὶ ἐν τῷ κειμένῳ. Κατὰ τὸν κ. Θωμᾶν Παπαθανασίου τὸ τουρκικὸν Σαρῆ-Γκιόλ εἶναι παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος τῆς Μακεδονικῆς πόλεως Σταρίδολα, τὴν ὁποίαν μνημονεύει ὁ Καντακουζηνὸς (Βόνν. I, 454, 4 καὶ ἀλλαχοῦ), πρᾶγμα ἀπίθανον ἐντελῶς.

⁵ Ἡ χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Νοτιοδυτικῇ Μακεδονίᾳ ἔφθανε πρᾶγματι μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ Τούρκοι νὰ ὀμιλοῦν καθολοκληρίαν ἑλληνικά. Ἡ μόνη τουρκικὴ λέξις, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζον, ἦτο β α λ λ α χ ι (=μὰ τὸν Θεό), ἐξ οὗ καὶ Βαλαῶδες ἀπεκαλοῦντο ὑπὸ τῶν περιοίκων Ἑλλήνων. Τὸ φαινόμενον ἔχει τὴν ἐξηγησίν του εἰς τὸ γεγονός, ὅτι οὗτοι ἄλλοτε ἦσαν Ἕλληνες Χριστιανοί, ἐξισλαμισθέντες κάποτε διὰ τῆς βίας, εἰς παλαιότερον βεβαίως ἐποχὴν καὶ ὄχι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὅπως πιστεύουσι μερικοί. Ἄμεσον σχέσιν μὲ τοὺς βιαίους

ἐπιπέδου χώρας, ὑποκειμένης εἰς πλημμύρας, ὧν ἡ μία εἶναι ἐν μέρει μό-
νιμος.¹ Ἐπὶ εἴκοσι λεπτὰ κατερχόμεθα τῆς Σιατίστης διὰ μέσου τῶν ἀμπε-
λώνων πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ στενοῦ, ἀπὸ ὅπου εἰς διάστημα μιᾶς ὥρας καὶ
εἴκοσι λεπτῶν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος, ἐνθα ἀνοίγεται εἰς πεδιάδα, ἡ ὁποία
ἐκτείνεται πρὸς τὰ ἀριστερά, ὀπισθεν τοῦ ὄρους τῆς Σιατίστης καὶ ἐκεῖθεν ὀ-
δηγεῖ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Καραγιαννίων. Ἡ περιοχὴ αὕτη, ὅσον καὶ ἡ τοῦ
Σαριγκιολιοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ μία ἄλλη ὀνομαζομένη Τζοϋμᾶ,² ἀνατολικῶς
τῆς πρώτης καὶ νοτίως τῆς τελευταίας, κατοικεῖται κυρίως ὑπὸ Τούρκων,
διεσπαρμένων εἰς μικρὰ χωρία.³ Ὀλόκληρος ἡ ἀνοικτὴ χώρα συνορεύει ἀνα-
τολικῶς μὲ μιαν ὑψηλὴν ὄροσειράν, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Ὀλυμπον μὲ
κατεύθυνσιν πρὸς βορρᾶν. Εἰς τοὺς ἀνατολικούς πρόποδας (τῆς ὄροσειρᾶς
ταύτης) εὐρίσκονται αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις Βέροια, Νάουσα καὶ Βοδενά, εἰς
τὴν ἄκρην τῆς μεγάλης πεδιάδος τῆς Κάτω Μακεδονίας, ἡ ὁποία ἀπλώνεται
πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην. Τὰ Καραγιάννια χωρίζονται ἀπὸ τὸ Σαριγκιὸλ διὰ
τινος βουνοκορυφῆς οὐχὶ μεγάλου ὕψους καὶ ἀπὸ τὴν περιφέρειαν τῆς πό-
λεως Κοζάνης, ἡ ὁποία εὐρίσκεται τρεῖς ἢ τέσσαρας ὥρας ἀνατολικῶς τῆς
Κλεισούρας (=Μπογαζιοῦ) δι' ὑψηλοτέρων λόφων, οἱ ὁποῖοι εἶναι διακλα-
δώσεις τοῦ Βουρίνου. Ἡ Κλεισούρα (=τὸ Μπογάζι Σιατίστης) εἶναι κοιλὰς
πλατίους ἐνὸς περίπου μιλίου ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὑψηλοασπροπετρῶδους ὄρους
τῆς Σιατίστης καὶ ἐνὸς ἄλλου πρὸς νότον ἐξ ἴσου πετρῶδους καὶ ὑψηλοῦ,
ἀλλὰ καταπρασίνου ἀπὸ θάμνους. Τὸ τελευταῖον ὀνομάζεται Τσερβένα⁴ καὶ

ἐκείνους ἐξισλαμισμοὺς ἔχει τὸ ἀκόλουθον χωρίον, τὸ ὁποῖον μεταφέρω ἐνταῦθι ἐπὶ
λέξει ἐκ τῆς ἀγγλικῆς ἐκδόσεως τοῦ ταξιδιωτικοῦ ἔργου τοῦ Γάλλου συγγραφέως καὶ
ιστορικοῦ F. P o u q u e v i l l e, Travels in Epirus, Albania, Macedonia and Thes-
saly. London 1820, σελ. 81. «Ἡ Λεπιόστα ἢ Λεπίνι, καλουμένη ἵπὸ τῶν Ἑλλήνων Ἀνα-
σελίστα (νῦν Νεάπολις), ἐκτίθη κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα ὑπὸ Χριστιανῶν. Τῶν ἀπο-
γόνων των ὁμῶς σφαγέντων ἢ ἀχθέντων εἰς δουλείαν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, οἱ τωρινοὶ κάτοι-
κοι εἶναι Μουσουλμάνοι». Τὰ περαιτέρω λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Πουκεβίλλ, ὅτι οἱ Βαλαῖδες
τῆς νοτιοδυτικῆς Μακεδονίας εἶναι ὑπολείμματα τῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἐγκα-
τασταθέντων παρὰ τὸν Ἀξιὸν ποταμὸν Τούρκων Βαρδαριωτῶν, δὲν στηρίζονται ἐπὶ
τῶν πραγμάτων. Τούρκους τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐκάλουν οἱ Βυζαντινοὶ τοὺς Οὐγγρους.
Τὸν παρεπλάνησαν, φαίνεται, τὰ χωράτα μερικῶν Βογατσιωτῶν! Περὶ τῶν Βαρδαριω-
τῶν βλ. Στ. Κ υ ρ ι α κ ἰ δ ο υ, Βυζαντινὰ μελέται II—VI, σ. 253 κέ.

¹ Εὐχαρίστως πληροφοροῦμεθα ὅτι πρὸ τινων δεκαετηρίδων ἐγένοντο αὐτόθι
διάφορα ἀποξηραντικὰ ἔργα.

² Ἄλλοτε ἔδρα μητροπόλεως ὑπὸ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχρίδος. Πρβλ. Μακε-
δονικά τ. Α' σελ. 488.

³ Ἄπαντες οὗτοι ἀνηλλάγησαν κατὰ τὸ 1924 συμφώνως πρὸς τὴν συνθήκην
ἀνταλλαγῆς πληθυσμῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας.

⁴ Ἐν ὑποσημείωσει τοῦ συγγραφέως ἑλληνιστί: Τσερβένα. Αὐτόθι ὑπῆρξεν
ἄλλοτε ὁμώνυμος συνοικισμὸς, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι μετόκησαν ὁμαδικῶς εἰς Σιά-
τισταν. Ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2 κώδικος τοῦ Ἀρχεῖου τῆς Μεγίστης Λαύρας πληροφο-

συνδέεται πρὸς νότον μὲ τὸν Βούρινον. Εἶναι γνωστὸν εἰς τοὺς κυνηγοὺς τῆς Σιατίστης διὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν περδίκων. Ἡ κοιλὰς τῆς Κλεισοῦρας (= τοῦ στενοῦ τῆς Σιατίστης) συνίσταται ἀπὸ χωράφια ἀραβοσίτου καὶ εἶναι ἐγκατεσπαρμένη ἀπὸ ἀγριαπιδιές, αἱ ὅποια, ἂν καὶ εὐρύτατα διαδεδόμεναι ἐν Ἑλλάδι, δὲν εἶναι αὐτοφυῆς¹ προϊόν τοῦ τόπου,¹ ἀλλὰ φυτεύονται ὑπὸ τῶν χωρικῶν καθ' ὑπόδειξιν διὰ τὸ σκληρὸν τοῦ ξύλου, τὸ ὅποιον εἶναι χρήσιμον διὰ πολλοὺς σκοποὺς εἰς τὴν κατασκευὴν γεωργικῶν ἐργαλείων,² καὶ διὰ τὴν πυκνὴν σκιὰν τοῦ δένδρου,³ τὸ ὅποιον οὐδέποτε ἀναπτύσσεται κατὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν ἔκτασιν εἰς βαθμὸν, ὥστε νὰ βλάπτεται ὁ ἀραβοσίτος. Αἱ περιοχαὶ τῶν Καραγιαννίων καὶ τῆς Σιατίστης συναντιῶνται εἰς τὸ μέσον τοῦ στενοῦ. Πλησίον τοῦ μέρους τούτου ἐδρῖσκειται ὁ τάφος τοῦ ἐκ Μοναστηρίου Σελίμ Μπέη, ὅστις ἀφ' οὗ ἐξερατήθη εἰς τὰς φυλακὰς τῶν Ἰωαννίνων ὑπὸ τοῦ Βεζίρου ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη, ἀπελύθη ἐν τέλει μὲ φαινομενικὰς ἐνδείξεις φιλίας, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του οἴκαδε ἐστραγγαλίσθη καθ' ὕπνον ἐν Σιατίστῃ ὑπὸ τινος μέλους τῆς ἀκολουθίας του.⁴

Ἐπιστρέψας ἀπὸ τὴν Κλεισοῦραν εἰς τὴν Σιατίστην, ἐξεκίνησα ἐκεῖθεν τὴν 4.15' μὲ συνοδοὺς τοὺς αὐτοὺς καὶ πάλιν δύο κυρίους⁵ διὰ τὴν Σέλιτσαν, ἣ ὅποια ἐδρῖσκειται εἰς τὴν ἀντίθετον κατεύθυνσιν ἀπὸ τὴν Κλεισοῦραν. Ὑπάρχουν ἔχρη δύο ἑλληνικῶν ἐρειπίων πλησίον τῆς Σιατίστης, τὸ ἐν κατὰ μείωπον τοῦ ὄρους τῆς Τσεβρένας τρία τέταρτα μακρὰν ἀπὸ τὴν κάτω

ρούμεθα ὅτι μεταξὺ τῶν διαφόρων πατριαρχῶν καὶ μητροπολιτῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον κάμει κατὰ καιροὺς ὠρισμένας ἀφιερώσεις πρὸς τὴν Μονὴν ταύτην, καταλέγονται οἱ μητροπολιταὶ Ἀγγιάλου, Ἀδριανουπόλεως, Σερρών, Βεροίας, Ἐλασσῶνος, ἔτι δε καὶ εἰς μητροπολίτης Παΐσιος μὲ τὴν ὑπόμνησιν. ὅτι «οὗτος ἦν Τζεβρενοῦ καὶ ἐξωγράφισε τὸ παρεκκλήσιον τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων» (βλ. Byz. neugr. Jbb. 1930 σελ. 38!). Πού ἔκειτο ἢ ἐν τῷ κειμένῳ τούτῳ μνημονευομένη πόλις, ἥς μητροπολίτης ἦτο ὁ ἀνωτέρω Παΐσιος, καὶ ἂν εἶχε καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν Τσεβρέναν τῆς Σιατίστης δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐξακριβώσω.

¹ Δὲν γνωρίζω ποῦ βασιζόμενος προβαίνει ὁ Λήκ εἰς τὴν δήλωσιν ταύτην. Μεταξὺ τῶν Σιατιστέων ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι εἶναι προϊόν τοῦ τόπου ἀπὸ ἀμνημονευτῶν χρόνων.

² Ἀλέτρια, ζυγοὺς, ἀμάξια, κλπ.

³ Ὁ ἀριθμὸς τῶν δένδρων τούτων, ὧν ἔβριθεν ἄλλοτε ὁ τόπος, περιορίσθη ἐπ' ἐσχάτων εἰς τὸ ἐλάχιστον.

⁴ Ἐξαιρέσει β - 5 δημοσίων ὑπαλλήλων, καὶ τούτων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Χριστιανῶν, ἡ Σιατίστια ἦτο ἀνέκαθεν ἀπηλλαγμένη τῆς παρουσίας Τούρκων. Ὡς ἐκ τῆς ἑλλείψεως λοιπὸν τουρκικοῦ νεκροταφείου ἦτο ἐπόμενον ὁ μπέης οὗτος νὰ μεταφερθῇ πρὸς ἐνταφιασμὸν εἰς τόσον μακρυνὴν ἀπόστασιν. Πλησίον τοῦ μικροῦ τούτου τουρκικοῦ νεκροταφείου ὑπῆρχε παλαιότερον εἰς τὸ Μπογάζι τῆς Σιατίστης τουρκικὸς σταθμὸς μὲ ὀλίγους στρατιώτας, ὀλίγον δὲ παραπέρα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς λεγομένης «Μτάρας τῶν Δεμβενίων» ὑπῆρχεν ἄλλοτε τὸ ἱστορικὸν «Χάνι τοῦ Νιόπλιου», ἀπὸ τοῦ ὁποίου οἱ Σιατιστεῖς εἶχον ἀποκρούσει κάποτε τουρκαλβανικὴν ἐπίθεσιν.

⁵ Δηλ. τὸν Γεώργιον Νιόπλιον καὶ τὸν Γάλλον ἱατρὸν Paul Renaud.

συνοικίαν τῆς Σιατίστης πλησίον ἐνὸς χωρίου, ποῦ ἔλαβεν ἐκ τῶν ἐρειπίων τὸ ὄνομα Παλαιόκαστρον. Τὸ ἄλλο φέρει τὸ κοινὸν βουλγαρικὸν ὄνομα Γραδισ ἢ Γραδίστα καὶ ἴσταιται εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τῆς χαμηλοτέρας κορυφῆς τῆς Σιατίστης, ἔμπροσθεν τῆς ἄνω πόλεως. Οὐδὲν ἐξ αὐτῶν εἶναι μεγάλης ἐκτάσεως, ἀμφοτέρω δὲ πιθανὸν νὰ ἦσαν φρούρια, ἐξαριώμενα ἀπὸ πόλιν τινά, ἡ ὁποία ἐκάλυπτε τὴν αὐτὴν τοποθεσίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι ἤδη ἐκτιομένη αὐτὴ αὐτὴ ἢ Σιάτιστα. Ὑπὸ τῶν πεπαιδευμένων τοῦ μέρους τούτου¹ ὑποτίθεται ὅτι ἡ Γραδίστα εἶναι ἡ ἀρχαία Τύρισσα, πόλις μακεδονικῆ, μνημονευομένη ἰπὸ τοῦ Πλινίου καὶ τοῦ Πτολεμαίου. Ἐφ' ὅσον ὁμως ὁ τελευταῖος τοποθετεῖ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀμέσως μετὰ τὴν Εὐρωπὸν τῆς Ἡμαθίας, εὐλόγως δύναται νὰ πιστεύσῃ κανεὶς ὅτι ἡ Τύρισσα εὐρίσκετο βορειοανατολικῶς καὶ δὴ εἰς μακρυνὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου. Οἰονόηποτε καὶ ἂν ἦτο τὸ ὄνομά της, ἡ θέσις ἦτο μεγάλης σπουδαιότητος, ἐπειδὴ δεσπόζει τῆς κυριωτέρας εισόδου πρὸς τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τῶν πεδιάδων τοῦ Ἀλιάκμονος ποταμοῦ, ὅστις ἀπετέλει τὸ ὄριον τῆς Ἄνω Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἄνω Μακεδονίας.

F. C. H. L. POUQUEVILLE

Κατὰ τὸ 1806, ἦτοι ἔν ἀκριβῶς ἔτος μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Λῆκ, ἡ Σιάτιστα ἠτύχησε νὰ φιλοξενήσῃ καὶ ἄλλον διακεκριμένον φιλέλληνα, τὸν γνωστὸν Γάλλον Πουκεβίλλ, ὅστις ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην γενικὸς πρόξενος τῆς Γαλλίας ἐν Ἰωαννίνοις παρὰ τῷ Ἀλῆ πασᾶ. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Λῆκ ὁ Πουκεβίλλ ἠκολούθησε τὴν ἄγουσαν ἀπὸ Καστορίας εἰς Σιάτισταν διὰ Βογατσικοῦ ὁδόν. Ἴδου τί λέγει ἐπὶ λέξει.²

Διὰ μέσου τῶν δύο τούτων χωρίων διήλθομεν πεζῇ τὰ ἠνωμένα ρεύματα τῶν ρυάκων καὶ ἐν μίλιον πέραν ἀφήσαμεν ἀριστερὰ τὴν Σέλιτσαν, πολίχνην τριακοσίων ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, αἱ ὁποῖαι συνάπτονται ὡς τσιφλίκιον εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ βεζιρῶν τῶν Ἰωαννίνων Ἀλῆ πασᾶ.

Κάτωθεν τῆς Σελίτσης διήλθομεν πεζῇ τὴν Βίλιανην (Vilaine), ρυάκιον τοῦ ὄρους Μουρίτση (Mouritchi), τοῦ ὁποίου ἠκολουθήσαμεν τὴν ἀριστερὰν ὄχθην ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν λεῦγαν μέχρι τῆς συμβολῆς αὐτοῦ

¹ Ὅτι ἡ Σιάτιστα ὑπῆρξεν ἀνεκαθεν ἀξιόλογον κέντρον παιδείας δῆλον γίνεται ἐκ τῆς ἀναδείξεως πλείστον ὄσων πεπαιδευμένων ἀνδρῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καταλέγονται καὶ οἱ ἐκδόται τῆς πρώτης Ἑλληνικῆς ἐφημερίδος (ἐκδ. Βιέννη 1790—1798) ἀδελφοὶ Μακρίδαι Πούλιου, ὡς ἐπίσης ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι εἰς τὴν Σιάτισταν ἐλειτούργησε κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα καὶ τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν παρθεναγωγεῖον (βλ. Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. Ε' 1980 σελ. 334).

² F. C. H. L. Pouqueville, Voyage de la Grèce. Paris 1826, τόμ. Β, σ. 77 κέ.

πρὸς τὸν Ἀλιάκμονα. Εἰς ἀπόστασιν μιᾶς λεύγης ἀπὸ τῆς συμβολῆς ταύτης, ἀφ' οὗ διατρέξῃ τις ἔδαφος ἀνώμαλον, διέρχεται οὐάκα, ὅστις ἔρχεται ἐκ τοῦ ὄρους Βούρηνου (Bourenos) μετὰ δ' ἀπότομον ἀνάβασιν ἡμισείας ὥρας φθάνει τις εἰς Σιάτισταν. Ἡ ἐκπληξίς μου ὑπῆρξε μεγάλη, ὅτε, διερχόμενος τὴν ἀγοράν, τὴν ὁποίαν ἐστολίζον ὠραῖα καταστήματα, εὖρον καλῶς ἐκτισμένας οἰκίας, ἀπηύλασα θεάματος πόλεως καθ' ὀλοκληρίαν ἐλληνικῆς, ἣ ὁποία εἶχεν ὄψιν εὐμαρείας καὶ καθαριότητος, τὰς ὁποίας οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τῆς Τουρκίας εὐρίσκει τις. Οὐχὶ ὀλιγώτερον ἐνεθουσιάζσθην ἐκ τῆς ὑποχρεωτικῆς ὑποδοχῆς, τὴν ὁποίαν μοῦ ἔκαμον οἱ ἄρχοντες, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὖρον καὶ ἓνα συμπατριώτην μου, τὸν κ. Reynaud, ἄνθρωπον φιλοφρονέστατον, ὅστις ἐγκατεστάθη εἰς τὸν τόπον τοῦτον χωρὶς νὰ λησμονήσῃ τὴν πατρίδα του. Μοῦ ὤρισαν κατάλυμα εἰς τὸ δημαρχεῖον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ σύνηδες κατάλυμα τῶν ἀπεσταλυμένων τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, οἷτινες διατρέχουν τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἐκεῖ ἠκολούθησα ἡσυχῶς τὸν ροῦν τῶν παρατηρηθέντων μου.

Ἡ Σιάτιστα, τὴν ὁποίαν ὁ dom Vaissette¹ ἐν τῇ γεωγραφίᾳ του ὀνομάζει Sisanū, ὁ πατὴρ Lequien² Sisanium καὶ ὁ νέος συγγραφεὺς τῶν ὀνομασιῶν τῶν ἐλληνικῶν ἐπαρχιῶν Sizanion, ἰδρῦθη περὶ τὸν δωδέκατον αἰῶνα ὑπὸ Βλάχων ποιμένων Προσελκυσθέντες καὶ κρατηθέντες κατόπιν ἀπὸ τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν καλὴν ποιότητα τῶν νομῶν τοῦ Βερμίου ὄρους, οἱ πρῶτοι ἄποικοι ἔδωσαν εἰς τὸ ἴδρυμά των τὸ ὄνομα Βιοπο, δηλ. καλόν, ἔνεκα τῆς ποιότητος τῶν ὑδάτων μιᾶς πηγῆς, πλησίον τῆς ὁποίας ἐπηξάν τὰς σκηνὰς των. Οἱ κάτοικοι, οἱ διηγούμενοι τὴν ἱστορίαν ταύτην, λέγουσιν ὅτι, ὅταν ἠϋξήθη ὁ πληθυσμὸς, ἴδρυσαν τὴν κάτω πόλιν, ἣ ὁποία ὀνομάσθη Gerania, δηλ. Κρανῆ, καὶ τὸ ὄνομα Chatir-Tente ἔμεινεν εἰς τὸ ὑψηλὸν μέρος, τὸ κείμενον παρὰ τὴν Καλὴν πηγὴν. Ἀλλὰ τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν υἱοθετήθησαν, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῶν βλαχικῶν μητροπόλεων, αἱ ὁποῖαι ἔδωσαν εἰς τὴν πόλιν τὸ ὄνομα Tiritza (=Τυρίτσα) ἔνεκα τῶν τυρῶν αὐτῆς, καὶ ἔπειτα ἐκ τοῦ Chatir καὶ τοῦ Tiritza ἔκαμαν τὸ ὄνομα Chatista, τὸ ὁποῖον αὕτη σήμερον φέρει ἐν Μακεδονίᾳ. Περὶ τὰς λεπτομερείας αὐτὰς περιεστράφησαν αἱ συνομιλίαι μου μὲ τοὺς ἄρχοντας, οἱ ὁποῖοι ἐκαυχῶντο, διότι εἶχον εἰς τὴν πόλιν των μητρόπολιν, ἰδρυθεῖσαν μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ ἐξαρχάτου τῆς Ἀρχίδος, καὶ διότι εἶχον ἀρχιεπίσκοπον ἀξιόσυστατον διὰ τὰς ἀρετὰς του, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδιδον τὸ ἐπώνυμον Σπανός, ἦτοι ἀγένειος, διότι ἡ φύσις τὸν εἶχε στεργῆσει τοῦ σημεῖου τούτου τοῦ ἀνδρισμοῦ. Ἀλλ' οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ μοῦ

¹ Géograph., t. II, édit. in-12.

² Ἐνα μόνον ἐπίσκοπον μνημονεύει... Episcopus Sisanii, anno 1567.—Turc. graec. lib. VII p. 507 Provinc. Dardan. Diœces. Serv. I.—Or. Christ.

εἶπε τί ἀπέγινεν ὁ βλαχικός πληθυσμός τῆς Σιατίσις, οὔτε πῶς ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων· διὰ τὸν τοῦ ἡρώτησα, ἐβλεπον ὁ εἰς τὸν ἄλλον.

Ἡ Σιάτιστα, ἐκτισμένη εἰς τὴν μέσην περιοχὴν τοῦ Βερμίου ὄρους, εἰς τὴν κατωφέρειαν ἀετώματος, κυκλουμένου ὑπὸ τεσσάρων μαστῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑφοῦνται ἐκκλησίαι, περικυκλωμένοι ὑπὸ δένδρων, καὶ διηρημένη ὅπως εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς, περιλαμβάνει ἐπτακοσίας οἰκίας καὶ ἑκατοντάδας τινὰς καλυβῶν εἰς τὰ ἄκρα. Τὸ ἄνω μέρος ἐκτείνεται κλιμακῶδῶς εἰς τὴν μεσημβρινὴν κατωφέρειαν τοῦ ὄρους· τὸ κάτω μέρος, τὸ ὁποῖον διετήρησε τὸ ὄνομα Γεράνια, εἶναι ἐκτισμένον εἰς τὴν περιφέρειαν ἡμικυκλικῆς χοάνης, εἰς τὴν ὁποίαν ρέουν τὰ ὕδατα τῆς Καλῆς πηγῆς· οὕτως ὅ,τι ἀρχικῶς ὑπῆρξεν εὐρίσκειται ἀκόμη περίπου εἰς τὰ ὀνόματα, καὶ ὁ χρόνος ἐδῶ ἐτελειοποίησε ἀντὶ τὰ καταστρέφῃ. Οἱ κάτοικοι ὑποθέτουσιν ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Σελίτις, τὴν ὁποίαν ὀνομάζουσι Σιζάνιον, μετεφέρθη κατὰ τὸν δέκατον ἔκτον αἰῶνα εἰς τὴν Σιάτισταν. Ὁ μητροπολίτης ἀπέβη τότε ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν· ἀλλ' ἡ ἐξουσία αὐτοῦ δὲν ἐκτείνεται πλέον εἰμὴ εἰς τὰ πνευματικὰ τῶν κατοίκων, οἵτινες εἶναι διηρημένοι εἰς δέκα πέντε ἐφημερίας, ἐξυπηρετουμένας ὑπὸ ἰσαρίθμων ἱερέων, οἱ ὁποῖοι ἀγοράζουσι τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν ἐφ' ὄρου ζωῆς. Ὡς πρὸς τὰ κοσμικὰ, τὰς ὑποθέσεις τῆς διοικήσεως, ὡς π. χ. τὴν πληρωμὴν τοῦ χαραιοῦ καὶ τῶν φόρων, ἐξοφλοῦν εἰς τὸ Σαριγκιόλ· καὶ κατὰ ἕνα συνδυασμὸν οὐχὶ ἄνευ παραδείγματος αἱ ἀμφισβητήσεις ὑπάγονται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ δικαστηρίου τῆς Ἐλασσῶνος, πόλεως ἀπεχούσης δέκα καὶ ἑννέα λεύγας. Ἐκ τῆς εὐτυχοῦς ταύτης διὰ τοὺς χριστιανοὺς ἀποστάσεως, οἱ ὁποῖοι ἀσφαλῶς δὲν ἐπιθυμοῦν πολὺ νὰ ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν πρὸς τοὺς Τούρκους, προκύπτει ὅτι τὸ πλεῖστον τῶν δικῶν τῶν φέρουν εἰς τὸ πατρικὸν δικαστήριον τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν· καὶ ὁ ἀρχιερεὺς οὗτος, μὲ τὰς συμφιλωτικὰς ἀρετὰς του, συνεκράτει μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ἰδιμιτέραν ἐνότητα. Τὸ πλεῖστον τῶν προβάτων αὐτοῦ ἀληθῶς ἦσαν ἔμποροι, οἱ ὁποῖοι, ζήσαντες εἰς τὴν Βιέννην, τὴν Δειψίαν καὶ τὴν Γερμανίαν, φαίνονται νὰ ἔλαβον κάτι ἀπὸ τὴν γερμανικὴν ἀπλότητα καὶ νὰ ἔχασαν ὅ,τι πανοῦργον ἔχει ὁ ἑλληνικὸς χαρακτήρ. Οὕτως ἡ Σιάτιστα ἦτο ἡ ἕδρα τῆς εἰρήνης· τὸ σχολεῖον τῆς ἦτο πηγὴ καθαρὰ ἠθικῆς καὶ ὁ ἐξαιρετὸς πληθυσμὸς τῆς παράδειγμα ἐνότητος, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ προσβάλῃ τις εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐνδυμα τῶν ἀνδρῶν εἶναι ἡ κάπα διὰ τοὺς πτωχοὺς· ὁ ποδήρης χιτῶν (*habit à la longue*) μετὰ πελωρίου καλπακίου εἶναι τὸ τυπικὸν ἐνδυμα τῶν πλουσίων. Ὡς πρὸς τὰς γυναῖκας δὲν γνωρίζω πόθεν ἔλαβον τὸ ὑπόδειγμα, διὰ νὰ παραμορφωθῶν ὑπὸ τὴν μεταμφίσειν, τὴν ὁποίαν

φέρουν. Ἐὰν ὁ ξένος ἐκπλήττεται ἐκ τῆς ἰδιοτροπίας τῶν *dolmans*¹ μὲ τὴν οὐρὰν τῆς χελιδόνος, τὴν ἄτακτον κόμην καὶ τὸ μικρὸν φέσιον τῶν καταδίκων τῶν γαλερῶν, μὲ τὰ ὅποια αἱ κυρίαί τοῦ Πέραν νομίζουν ὅτι εἶναι αἱ χαριέσταται τοῦ κόσμου, διὰ τὰ σχηματισθῆναι ἰδέαν τῶν σουρῶν, πρόπει τὰ ἴδη τὰς Μακεδονίδας τῆς Σιατιστινῆς κεκαλυμμένας μὲ ἐπίστρωμα ὡς τῶν ἵππων ἐκ βελούδου μὲ σειρίτιν καὶ πεποικιλμένον μὲ μικρὰ τεμάχια ὑφάσματος, παριστάνοντα διάφορα πράγματα. Ἐνίοτε κινεζικὴ γέφυρα ἀποτελεῖ δλόκληρον τὴν ῥάχιν ἐνὸς τοιούτου ἐνδύματος, ἢ εἶναι κυπάρισσος, περιπίτερα ἢ ἄλλα πράγματα μεγάλων πάντοτε διαστάσεων, οὕτως ὥστε ἐν δένδρον καὶ μερικαὶ οἰκίαι ἐνδύουν καθὼς πρόπει μίαν κυρίαν· καὶ τὰ δικὰ μας παραβὰν (*paravents*) θὰ ἦσαν δι' αὐτὰς ὡραῖος στολισμός. Κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν γυναικῶν τῶν Ἑβραίων κρύπτουσι τὰς κόμας μὲ κεφαλόδεσμον ἐκ μουσελίνης, φέροντα ἐπάνω τὴν βαρδαριωτικὴν μίτραν,² εἰς τὴν ὁποίαν προσάπτεται κόκκινον φέσιον ὑπὸ μορφὴν δικτυωτοῦ καλύμματος ἵππων, κεκοσμημένον μὲ τσεκίγια καὶ ἀθύσματα, τὸ ὁποῖον πίπτει ὑπεράνω τῆς ὀσφύος. Μὲ τὴν παράδοξον αὐτὴν σκεπὴν εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι δὲν εἶναι πολὺ κομραί, διότι διαγωνίζονται ποία θὰ ἔχη τὸ μακρότερον κάλυμμα, εἶδον δὲ μερικάς, εἰς τὰς ὁποίας κατήρχετο μέχρι τῶν πτερῶν. Ὅπως εἰς ὄλην τὴν Ἀνατολήν, αἱ Ἑλληνίδες δὲν νομίζουν ὅτι εἶναι στολισμέναι χωρὶς τὸ κοκκινάδι καὶ τὸ ἀσπράδι, μὲ τὰ ὅποια ἐπιχρῶν τὸν λαιμὸν καὶ τὸ πρόσωπον, ἀναμειγνύουσαι σιλιπνὴν τινα ἀλοιφήν, ἢ ὁποία κάμνει ὥστε νὰ κατοπιρίζεται τις εἰς τὴν λάμπριν τῶν θελητήρων των. Ἀνὰ τὰ τόσα θέληγητρά των διασπείρουσιν ὡς εἰς θύραν ἐν εἶδει μυιῶν ἀστέρας ἐκ μικρῶν φύλλων χρυσοῦ· δὲν ὑπάρχει δὲ μεγάλη κυρία, ἢ ὁποία νὰ μὴ ἔχη μεταξὺ τῶν ἐργαλείων τοῦ στολισμοῦ τῆς, πλησίον εἰς τὰ δοχεῖα τοῦ ψιμυθίου καὶ τοῦ κινναβάρεως, καὶ ἐν φυλλάδιον χρυσοῦ διὰ τὴν διακόσμησιν τοῦ προσώπου.

Εἰς ὄλην τὴν Μακεδονίαν ἐπαινοῦν τὰ γλυκύσματα τῆς Σιατιστινῆς καὶ ἰδίᾳ τὶς πίτιες, εἶδος πλακοῦντος ἐκ φύλλων, ἀπὸ τὰ ὅποια ἀποσιέλλουσι μέχρι τῆς Ἡπείρου. Οἱ οἶνοι τῆς ἐπίσης εἶναι ὀνομαστοὶ καὶ εἶναι κατὰ τὴν γνώμην μου οἱ ἄριστοι τῆς Μακεδονίας.

Ἡ ὑψηλοτέρα ὄροσειρά, ἀπέχουσα τρία τέταρτα λεύγης πρὸς Α. Ν. Α. τῆς Σιατιστινῆς, ὀνομάζεται Τσερβένα. Αἱ κοιλάδες τῆς, πλούσιαι εἰς βοσκήν, εἶναι πλήρεις ἐλάφων, δορκάδων, παντὸς εἴδους θηρυμάτων, ὡς καὶ ἐρυνθῶν περδικῶν λεπτοῦ ἀρώματος. Πέραν τῆς πρώτης ταύτης γραμμῆς

¹ [Βραχὺς ἐπενδύτης τῶν οὐσάρων. Ἡ λ. συγγενῆς πρὸς τὴν τουρκικὴν *doulama* (= ντουλαμάς). Πιθανῶς ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ τὶς φέρελες, τῶν ὁποίων τὰ μανίκια ἐκρέμαντο ἐπὶ τῶν νώτων ἕως οὐρᾶ χελιδόνος].

² Ἡ βαρδαριωτικὴ κόμωσις, καλουμένη ἄ γ γ ο υ ρ ω τ ὶ ο ν, ἦτο ὁμοία πρὸς τὴν τῶν Περσῶν. Βλ. Κ ω δ ι ν ο ῦ, (κεφ. V. ἀρ. 53).

ἀναπτύσσεται ἡ τοῦ ὄρους Βουρήνου, ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τοῦ ὁποίου εἰς ἀπόστασιν μιᾶς καὶ ἡμισείας λεύγης ἀπαντῶσι τὰ ἐρείπια ἑλληνικῆς πόλεως, ἣτις εἶναι, νομίζω, αἱ Γαλάθραι τοῦ Τζέτζου,¹ τὰς ὁποίας τοποθετεῖ ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ τὴν ὁποίαν, φρονῶ, οὐδεὶς ταξειδιώτης εἶδεν. Ἄνεχώρησα ἐκ τῶν ἐρειπίων τούτων, διὰ νὰ μετρήσω τὰς ἀποστάσεις μεταξὺ Βεντζίων καὶ Γαλέου, χωρίου, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμωσε διὰ νὰ καθορίσω τὴν θέσιν μου.

Αἱ πληροφορίες, τὰς ὁποίας μᾶς δίδει ὁ Πουκεβίλλ διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς πόλεως, εἶναι ἄξιαι προσοχῆς, διότι προέρχονται ἐξ ἐντοπίων παραδόσεων. Βεβαίως ἡ χρονολογία τῆς κτίσεως τῆς πόλεως κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα εἶναι αὐθαίρετος εἰκασία, οὐδαμοῦ στηριζομένη, ἀλλ' ἡ παράδοσις ὅτι Βλάχοι ποιμένες ἦσαν οἱ κτίσται καὶ ἡ ὕπαρξις βλαχικῶν τοπωνυμίων εἶναι ἄξια προσοχῆς, αὐτὰ δὲ καθιστοῦν πιθανωτέραν τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως ἐκ βλαχιμοῦ ἐτύμου.²

2

Ὁ Σιατιστεὺς καθηγητὴς Θεόδωρος Μανούσης κατὰ τῆς θεωρίας τοῦ Fallmeyer.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἐθνικὸς ἱστορικὸς Παπαρηγόπουλος πρῶτος ἀνήρῃσεν ἐπιστημονικῶς τὴν γνωστὴν περὶ τοῦ ἐκσλαυτισμοῦ τῆς Ἑλλάδος θεωρίαν τοῦ Fallmeyer, δὲν εἶναι ὅμως γνωστὸν ὅτι πρὸ αὐτοῦ ὁ ἐκ Σιατίστης καταγόμενος καθηγητὴς τῆς ἱστορίας Θεόδωρος Μανούσης ἐν τοῖς πανεπιστημιακοῖς αὐτοῦ μαθήμασιν ἠσχολήθη περὶ τὴν θεωρίαν ταύτην καὶ ἀνήρῃσεν ἐπίσης αὐτήν, ἄγνωστον ὅμως διὰ ποίων ἐπιχειρημάτων. Τὸ πρῶγμα πληροφοροῦμεθα παρὰ τοῦ πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Χάρβαρτ Κορηηλίου Φέλτωνος (†1862), ὅστις δις ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔλαβε θέσιν ἀπέναντι τῆς θεωρίας τοῦ Φαλλμεράυερ.

Οὗτος εἶχε γνωρίσει τὸν Φαλλεράυερ καὶ προσωπικῶς ἐκ συστάσεως τοῦ διασήμου Γερμανοῦ καθηγητοῦ Thiersch, ἐν τούτοις δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποδοκιμάσῃ τὰς φαντασιοπληξίας αὐτοῦ. Ἴδου τί λέγει σχετικῶς.³

Ὁ πολυμαθὴς Προφῆσσορ [Φαλλμεράυερ] υἱοθέτησε τὴν θεωρίαν ταύτην' καὶ ἐὰν τὰ γεγονότα δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς αὐτήν, τόσοον τὸ

¹ Χαλάδρα, Τζέτζης.

² [Πρβλ. καὶ τὴν ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ δημοσιευομένην πραγματείαν τοῦ Ἄγ. Τσοπανάκη περὶ τοῦ ἰδιώματος τῆς Σιατίστης, ἐν ἣ ἀναγνωρίζεται ἐπίδησις ἐπὶ τοῦ ἰδιώματος βλαχική.—Σημ. τῆς διευθύνσεως].

³ Cornelius Felton, Greece ancient and modern. Boston 1867, τόμ. II, σ. 313 κέ.

χειρότερον διὰ τὰ γεγονότα Τὸ βιβλίον του ἐπροκάλεσεν ἤδη ἀπαντήσεις τινὰς ἐν Γερμανίᾳ. Ἐπιδέξιον ξετίναγμα τῶν ἀσιτηρίκτων ἀξιώσεων καὶ πολυαριθμῶν ψευδοπαραστάσεων του ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ζινκκείσεν εἰς τὴν ἐξαίρετον περὶ Ἑλλάδος ἱστορίαν του. Τῇ ἀληθείᾳ ὅμως δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἰσχωρήσῃ κανεὶς βαθέως εἰς τὰς ἱστορικὰς ἐρεῦνας του, διὰ νὰ δείξῃ τὴν τελείαν ἀπάτην τῆς γνώμης τοῦ Φαλλμεράυερ. Οἱ Σλαῦοι εἶναι φαιότεριχοι καὶ ξανθόχροι, ἔχουν δὲ κυανοῦς ὀφθαλμούς. Οἱ Ἕλληνες ἔχουν σκοῦρα μαλλιά, καστανὸ χρῶμα καὶ σπινθηροβολοῦντας ὀφθαλμούς. Οἱ Σλαῦοι εἶναι φαρδοπρόσωποι, παχεῖς καὶ κᾶπως ἄκομφοι. Οἱ Ἕλληνες εἶναι εὐκαμπτοί, λιγνοί, εὐστροφοὶ καὶ χαρίεντες. Τὰ ἴδια χαρακτηριστικά, ποῦ ἀποθαυμάζομεν εἰς τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα, ἐξακολουθεῖ νὰ παράγῃ ἡ φύσις ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Αἱ διανοητικαὶ ποιότητες τῶν δύο φυλῶν εἶναι ὡσαύτως καταφανῶς διαφορετικαί. Ὁ Ἕλληνας εἶναι ζωηρός, γρηγόροσ εἰς τὴν ἀντίληψιν, ἐπιδέξιος, εὐφραδής, πολυπρόγμων, ἀνυπόμονος διὰ νευτερισμόν. Ὁ Σλαῦος βραδὺς καὶ ἀπαθής, δυσκόλως δὲ ἐγείρεται τὸ ἐνδιαφέρον του δι' ὅ,τιδήποτε δὲν ἀφορᾷ εἰς αὐτὸν ἀπ' εὐθείας. Ἐπὶ πλέον, ὅσον ταξειδεύεις ἀνά τὴν Ἑλλάδα, ἐπὶ τοσοῦτον ἔρχεσαι ἀντιμέτωπος ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μὲ ἀπογόνοισ Σλαῦων καὶ ἄλλων ξένων ἐποικιστῶν, κᾶποτε κατοικούντων ὀλοκλήρον χωρίον μόνων. Ἀκόμη καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπάρχει μία συνοικία, κατωκημένη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ Ἀλβανῶν. Ὑπάρχει ἐπίσης καὶ ἐν χωρίον εἰς ἀπόστασιν ὀλιγωτέραν τῶν δέκα μιλίων ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, ἐνθα δὲν ἐννοοῦν τὴν ἐλληνικὴν. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐλάβῃ ἐσφαλμένως ἀκόμη καὶ ὁ πλέον ἀπρόσεκτος παρατηρητὴς τὴν μίαν φυλὴν ἀντὶ τῆς ἄλλης εἴτε εἰς τὴν ἐμφάνισιν εἴτε εἰς τὴν ὀμίλιαν των ἢ καὶ εἰς τὰ διανοητικὰ χαρακτηριστικά των.

Ἐξ ἄλλου, ἐὰν ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι Σλαῦοι, πῶς συμβαίνει, ὥστε, ἐνῶ ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους γνωρίζομεν ὅτι εἶναι ἀλλοτρίας φυλῆς, ὀμιλοῦν τὰς διαλέκτους τῶν φυλῶν ἐκείνων—ἀλβανικὴν καὶ ἄλλας παρομοίας—ἢ πλειονότης τοῦ λαοῦ ὀμιλεῖ μόνον τὴν ἐλληνικὴν; Πῶς ἤχθησαν εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἰδίας αὐτῶν γλώσσης καὶ τὴν υἰοθέτησιν τῆς γλώσσης τῆς φυλῆς ἀκριβῶς ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἐξωλόθρευσαν τελείως; Διὰ τὴν δὲν ἐγκατέλειψαν καὶ οἱ ἰδιοὶ μας πρόγονοι τὴν ἣν ἔφεραν μεθ' ἑαυτῶν γλώσσαν καὶ δὲν υἰοθέτησαν τὰς πολυσυλλάβους καὶ γοαρικωτάτας διαλέκτους τῶν *Requots* καὶ τῶν *Narragansetts*.¹ Ἡ μία ἀνταλλαγὴ θὰ ἦτο τόσο λογικὴ, ὅσον περίπου καὶ ἡ ἄλλη. Κατόπιν προηγουμένης μελέτης καὶ προσφάτου παρατηρήσεως εἶμαι τῆς γνώμης ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι Ἕλληνες, ὅτι εἶναι ἀπόγονοι τῶν προγόνων των. Χαρακτηριστικὸν μερικῶν θεωρητικῶν εἶναι, ἀφ' οὗ υἰοθετήσουν μίαν ἀλλόκοτον ἄποψιν, νὰ ὑπερ-

¹ [Φυλῶν Ἐρυθροδέσμων τῆς Ἀμερικῆς.]

βάλλουν κάθε τι, πού είναι εὐνοϊκὸν πρὸς αὐτήν, καὶ νὰ μὴ θέλουν νὰ ἴδουν τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀντίκεινται πρὸς αὐτήν. Δὲν πρόκειται νὰ κατηγορήσω τὸν Φαλλμεράδερ ἐπὶ κακοπιστία, πρέπει ὁμως νὰ σκεφθῶ ὅτι ὁ σλανϊκὸς ζῆλος τοῦ ὑπερέβη τὴν δξυδέρκειαν καὶ τὴν πολυμάθειάν του.

Τὴν θεωρίαν τοῦ Προφέσσωρος [Φαλλμεράδερ] ἐδέχθη ἀσμένως ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας, ὅστις θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὡς φυσικὸν ἀρχηγὸν ὄλων τῶν σλανϊκῶν φυλῶν. Λέγεται ὅτι ἐπαρρησιοφόρησε τὸν Προφέσσωρα Φαλλμεράδερ διὰ τὴν ὑπηρεσίαν του εἰς τὸν ἐσλανιτισμὸν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ὑπάρχουν μερικά σημεῖα συμπαθείας μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας καὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία εἶναι ἡ κρατοῦσα ἐκκλησία τῆς αὐτοκρατορίας, ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲ ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι ἐχθρὸς τῶν Τούρκων. Ἄλλ' ὁ ἑλληνικὸς νοῦς ἀντίκειται καθολοκληρίαν εἰς τὰ δεσποτικὰ ἀποφθέγματα τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως. Μολονότι μέρος τῶν πλέον φανατικῶν ἱερέων δυνατὸν ν' ἀποκλίνουν εὐμενῶς πρὸς τὴν ρωσικὴν ἐπιρροήν, τὸ πλέον περρωτισμένον μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τὴν ἀποστρέφεται. Ἡ προσδοκία τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶναι ν' ἀποτινάξουν τὸν ζυγὸν τῶν βορείων ἐπαρχιῶν χάριν τοῦ ρωσικοῦ ζυγοῦ. Ἀναστενάζουν δι' ἐλευθερίαν καὶ ὄχι διὰ δουλείαν, τὴν ὁποίαν ἐγεύθησαν ἀρκετά. Βαθυτάτη ἀγανάκτησις συνοδεύει τὰ ἐναντίον τοῦ τελευταίου αἰσθητά τῶν Ἑλλήνων. Δὲν θὰ ἡγγυώμην διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Προφέσσωρος εἰς τοὺς δρόμους τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς ἓν μάθημα, τὸ ὁποῖον παρηκολούθησα καὶ ἐγὼ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν,¹ ὁ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας, πολὺ εὐφραδῆς ὄσον καὶ φλογερὸς Ἕλλην, ἐπελήφθη τοῦ θέματος τούτου. Τὸ ἀκροατήριόν του συνίστατο ἀπὸ διακοσίους περίπου νέους ἐξ ὄλων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος. Τὰ πλήρη ἀγανακτικῆς σχολιά του διὰ τὸν πολυμαθῆ Γερμανόν, τὸν διαβόητον μισέλληνα, ὅπως τὸν ἐστιγμάτισε, ἐγένοντο δεκτὰ μὲ βαθυτάτην αἰσθησιν. Ἐκάθηντο μὲ τοὺς ρώθωνάς των ἐν διαστολῇ καὶ μὲ ἀστροποβολοῦντας ὀφθαλμούς, μεγαλοπρεπῆς εἰκὼν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐν μανιώδει διεγέρσει ὡς ἐκ τῆς κατηγορίας ἐπὶ βαρβάρῳ καταγωγῇ. «Εἶναι ἀληθές, εἶπεν ὁ εὐφραδῆς καθηγητὴς, ὅτι ἡ παλιόροια τῶν βαρβάρων ἐπιδρομῶν διεχύθη ὡς κατακλυσμὸς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, γεμίζουσα μὲ τὰ πλημμυρίζοντα γιγαντιαία κύματα τῆς τὰς ὠραίας πεδιάδας καὶ τὰς εὐφόρους κοιλάδας μας. Οἱ Ἕλληνες κατέφυγον εἰς τὰς τετειχισμένας πόλεις των καὶ τὰ ὄρεινὰ ὄχυράματα. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸ ὕδωρ κατεκάθισε καὶ τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος ἀνεφάνη καὶ πάλιν. Οἱ τέως κάτοικοι τοῦ κατῆλθον ἐκ τῶν ὄρεων, ἐφ' ὅσον ἡ παλιόροια ἀπεσύρετο, ἐπανέλαβον τὰς ἀρχαίας χώρας των καὶ ἀνφοκοδόμησαν ἐκ νέου τὰς καταστραφείσας κατοικίας των. Τεραματι-

¹ Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1853 ἢ ἀρχὰς τοῦ 1854.

σθείσης τῆς βασιλείας τῶν βαρβάρων, ἡ Ἑλλάς ἦτο καὶ πάλιν ἡ ἴδια.»
Τοῖς ἢ τετράκις παρατεταμένα χειροκροτήματα ἐκάλυψαν τὸ τέλος τοῦ
μαθήματος τοῦ προφέσσουτος Μανούση, εἰς τὰ ὁποῖα ἔλαβον καὶ ἐγὼ
μέρος ὀλοψύχως. Δὲν ἠδυνήθην ν' ἀποφύγω κατόπιν τὴν σκέψιν : ὁποῖον
μοναδικὸν σχόλιον ἐπὶ τῆς γερμανικῆς ἀνθελληνικῆς θεωρίας ἀντεπροσώ-
πευεν ἡ σκηρὴ ἐκείνη! «Ἑλλη» καθηγητῆς ἐλληνικοῦ πανεπιστημίου διδά-
σκων διακοσίους Ἑλληνας ἐλλημιστὶ δτι οἱ Ἑλληνες ἦσαν Ἑλληνες
καὶ ὄχι Σλαῦοι.»

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΡΓ. ΤΟΖΗΣ